STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03170

BARUKH SPINOZA

Ph. Krantz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG

WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust

Arie & Ida Crown Memorial

The Seymour Grubman Family

David and Barbara B. Hirschhorn Foundation

Max Palevsky

Robert Price

Righteous Persons Foundation

Leif D. Rosenblatt

Sarah and Ben Torchinsky

Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE

National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

לעבענסבעשרייבונגען

פון בעריהמטע מענער.

ברוך ספינאזא

זיין לעבען און זיין פילאָזאָפיע.

פון פיליפ קראַנץ.

Copyright, 1905

By The International Library Publishing Co.

ברוך ספינאָזאַ.

איינלייטונג.

ברוך ספינאָזא און שבתי צבי.

אין 17־טען יאָהרהונדערט האָבען צוויי אידען אויפגערודערט א וועלט און געסטראשעט אונטערצוגראָבען דיא אידישע רעליגיאָן, וויא זיא איז פעסטגעשטעלט געוואָרן פון תלמוד. ביידע האָבען גע־שטאמט פון דיא מאראנען, וועלכע עס איז געלונגען זיך צו רעטען פון דיא שרעקליכע אינקוויזיצאָן אין שפאניען און פאָרטוגאל; ביידע זיינען געבאָרען געוואָרען כמעט אין דער זעלבער צייט; ביידע האָבען געקראָגען א אידישע ערציהונג נאָך יענער צייט. האָבען שטו־דירט תלמוד און קבלה; און ביידע זיינען געשטאָרבען אין איין יאָהר.

אָבער זייערע געדאנקען, שטרעבונגען און טהעטיגקייט זיינען געווען הימעלווייט איינע פון דיא אנדערע. א טיעפער אָבגרונד האָט זיי אָבגעטהיילט — דער אָבגרונד צווישען פערנונפט און פאנטאזיע, צווישען קריטיק און גלויבען, צווישען פילאָזאָפיע און קבלה, צווישען וויסענשאפט און סתרי תורה. איינער איז געווען א טיפער זעלבסט־שטענדיגער דענקער, א שארפער און מוטהיגער קריטיקער, א זשעני, א וויסענשאפטליכער נאָכפאָרשער, א מערקווירדיגער עדעלער און ערהאבענער כאראקטער, א מאן, קען מען זאָגען, מיט לויטער גוטע מעלות, אזא איש ישר ותמים, צו וועמען עס איז שווער צו געפינען א גלייכען אין דער געשיכטע; דער אנדערער איז געווען א מיסטיקער פון דער נאטור, אן אונוויסענדער טרוימער, א צודולטער קאבאליסט, א פוסטע קאָפ, א שוועכלינג, א מענש, וואָס איז אזוי צומישט גע־

וואָרן, דאָס ער האָט זיך זאָגאר ארויסגעגעבען פאר א משיח אין א פערקערפערונג פון גאָט, און וואָס האָט בעזעסען אזוי וויניג עהרענ־געפיהל, זעלבסטאכטונג און מוטה, אז ער האָט שענדליך פערראטהען זיינע אייגענע פערבלענדעטע נאָכפאָלגער און איז געוואָרן א משומד, וויא נאָר מען האָט איהם געסטראשעט צו בעשטראָפען פאר זיין משוגענע און אויך שווינדלערישע ראָלע פון משיח.

דער לעזער, וואָס איז פיעל וויניג בעקאַנט מיט דיא אידי־שער געשיכטע, פערשטעהט שוין אליין, אז מיר מיינען דאָ ברוך ספינאָזא און שבתי צבי.

פראָפעסאָר גרעטץ בעמערקט גאַנץ ריכטיג אין זיין „געשיכטע פון אידען", אז שבתי צבי איז געווען גראדע דער היפוך פון ברוך ספינאָזא. עס איז ווירקליך שווער צו געפינען 2 מענשען, וואָס זאָ־לען זיך אין אלע בעציהונגען אזוי אונטערשיידען, ווי דער אמסטער־דאמער פילאָזאָף און דער סמירנער משיח. אויב א מענש פערדיענט איבערהויפט גערופען צו ווערן „געטליכער," זאָ האָט עס ספינאָזא זי־כער פערדינט, אָבגלייך ער איז פערשטויסען געוואָרן אפילו פון דיא געבילדעטסטע אידען פון זיין צייט, און ער ווערט נאָך ביז היינט צו טאָג פערדאמט פון פיעלע אָרטהאָדאָקסען און גייסטליכע. וועה־רענד שבתי צבי, וועלכער איז ווירקליך פערגעטערט געוואָרן פון א מאסע אידען, אפילו פון פיעלע געלערנטע אידען אין אמסטערדאם זעלבסט, איז געוועזן א פעררי־קטער און אויך איינפאך א שארלאטאן. ספינאָזא האָט געהערט פון דעם פאלשען משיח, וועלכער האָט אי־בערגעקעהרט א קורצע צייט א וועלט אין קליין־אזיען, און ער האָט נאטירליך בעדויערט, וואָס מענשען זיינען נאָך אזוי דום און אבער־גלויביש נאָכצופאָלגען איינעם, וואָס זיין ריכטיגער פלאַץ אין געווען אין א דולהויז; אָבער שבתי צבי האָט אפילו ניט געהערט פון גרוי־סען פילאָזאָף, וואָס האָט געלייגט דעם פונדאמענט פון דער קריטיק איבער דער ביבעל, און ער וואָלט אויך ספינאָזא'ס שריפטען ניט פערשטאנען, ווען ער וואָלט זיי געקענט לעזען.

אָבער גרעטץ טהוט אונרעכט דעם גרויסען פילאָזאָף, צו ווע־מען ער איז איבערהויפט ניט זעהר פריינדליך, ווען ער בעהויפטעט,

אז ספינאָזא האָט געשטרעבט צו פערניכטען דעם תלמודישען גלוי־בען אזוי וויא שבתי צבי מיט זיין שווינדלער־באנדע.

ספינאָזא איז אייגענטליך קיין מאָל ניט ארויסגעטראָטען ספּעציעל געגען אידישען גלויבען. ער האָט נאָר קריטיקירט דיא ביבעל אלס פרייער דענקער און פילאָזאָף, וויא מיר וועלען עס זעהען, ווען מיר וועלען ריידען וועגען זיין בעריהמטען „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישען טראקטאט“, פאר וועלכען ער האָט בעזאָנדערס ארויפ־געצויגען אויף זיך דעם צאָרן פון אלע גלויביגע, קריסטען נאָך מעהר וויא אידען. אויב ער איז געווען גערעכט, אָדער אונגערעכט אין אלע זיינע אויספיהרונגען וועגען דיא ביבעל, נאָר עס איז זיכער, אז ער האָט ניט געדיינקט, ווען ער האָט אפילו געשריעבען זיינע „אפיקורס׳ישע“ ווערק, צו טאָן אירגענד וועלכען שאדען דיא אידען. ער האָט געשריעבען און געהאנדעלט אין נאָמען פון דער ריינער וואהרהייט, וויא זיין מערקווירדיג קלאָרע קאָפּ האָט עס פערשטאַ־נען און זיין ריינער געוויסען האָט עס איהם דיקטירט. דיא אידען האָט ער אפילו מיט איין בייזען וואָרט ניט אָנגעגריפען. עס איז איבערהויפּט ניט געלעגען אין זיין רוהיגער און עדעלער נאטור ווע־מען עס איז צו אטאקירען פערזענליך. ער האָט געליטען און מיים־טענס געשוויגען מיט אן איבערמענשליכע געדולד; ער האָט געלעבט און איז געשטאָרבען וויא א פּראָלעטאריער און א מערטירער. יע־דענפאלס, דיא אידען האָבען קיין מאָל ניט געליטען פון איהם און אפילו דורך זיין „אפיקורסות און גאָטלאָזיגקייט“, דען זיינע בי־טערסטע פיינד אין דיא רייהען פון דיא קריסטליכע גלחים און פינ־סטערלינגע האָבען געמוזט צוגעבען, אז ער איז א גייסטיגער ריעז, אזא געניאלער פילאָזאָף וויא אריסטאָטעל. וואָס מעהר אייראָפּא האָט גייסטיג פּראָגרעסירט, איז ספינאָזא אלץ מעהר פערעהרט גע־וואָרן. זיין נאָמען וואַרפט דעם העלסטען שיין אויף דיא אידישע נאציאָן. מיט קיינעם פון זייערע גרויסע מענער אין היסטאָרישע צייטען קענען אידען אזוי פיעל ניט שטאָלצירען, וויא מיט ברוך ספינאָזא.

אום צו צייגען, אז ספינאָזא האָט ארויסגעוויזען א ביטערקייט

געגען דיא אידען, בעמערקט גרעטץ, אז דער פילאָזאָף האָט מעהר קריטיקירט דעם אלטען וויא דעם נייעם טעסטאמענט. אָבער ווען דאָס זאָל זיין אזוי, קומט עס איינפאך פון דעם, וואָס ספינאָזא האָט נאטירליך בעטראכטעט דיא אידישע ביבעל אלס דעם פונדאַמענט פון דעם קריסטליכען גלויבען און וואָס ער איז מעהר בעקאנט געווען מיט דער אידישער רעליגיעזער ליטעראטור וויא מיט דער קריסטליכער. ניט אומזיסט האָט ער זיינע יונגע יאָהרען פערבראכט אין שטודירען דעם תלמוד און דיא אידישע טהעלאָגיע (חכמת האלהות).

ניין, ספינאָזא האָט ניט געמיינט צו בעקעמפפען דעם יודענטהום, אָבוואָהל ער האָט שארף קריטיקירט דיא ביבעל, מען קען איהם יעדענפאלס ניט שטעלען אויף איין פלאן מיט שבתי צבי אפילו אין זייער ארויסטרעטען געגען תלמודישען יודענטהום. וואָס אנבעלאנגט צו שבתי צבי, וועלכער האָט רואינירט פיעלע פון זיינע פערבלענדעטע אנהענגער און האָט געבראכט שמאך און שאנדע אויף אלע אידען פון זיין צייט, זאָ איז אין זיין ארויסטרעטען געגען תלמוד און שלחן ערוך שולדיג ניט ער אליין, זאָנדערן דיא קבלה, וועלכע איז פון אָנפאנג אָן געווען א פראָטעסט פון מיסטיקער געגען דיא טרוקענע לעהרען פון דיא תלמודיסטען און רבנים. דיא קבלה איז אימער געווען דער קוואל פון רעליגיעזע שטרייטען און פון סעקטען צווישען אידען.

אָבער וויא פערשיעדען און געגענגעזעצט ספינאָזא און שבתי צבי זיינען ניט געווען אין אלע בעציהונגען, זיינען זיי דאך ביידע קינדער פון זייער צייט, פּראָדוקטען פון דיא אומשטענדען, אונטער וועלכע זיי האָבען זיך געפונען. דאָס מעג שיינען פון ערשטען בליק ווידערשפּרעכענד, ווילד און זאָגאר אונגלויבליך, אָבער דאָס ווערט קלאָר, ווען מען בעטראכט נעהענטער דעם צושטאנד פון דיא קולטור־פעלקער אין 17טען יאהרהונדערט.

אום ניט צו פארקריכען צו ווייט אין איינצעלהייטען וועגען דיא געשיכטע פון יענער צייט, וועלען מיר דאָ בלויז אָנצייגען אויף דיא צוויי געגענזייטיגע בעוועגונגען, וועלכע זיינען דאן אָנ־

גענאנגען זייט ביי זייט. איינע איז געווען א רעאקציאָנערע, וועלכע האָט געשטרעבט אָבצושטעלען דיא ראָד פון רעפאָרמאציאָן, צו פערשטארקען דיא מאכט פון דיא פאפסטען און קעניגע; דיא אנ־דערע איז געווען א פּראָגרעסיווע און זאָגאר א רעוואָלוציאָנערע, דען זיא האָט געשטרעבט צו פערנינפטיגע קריטיק און צו וויסענשאפט־ליכע ענטוויקלונג. דיא רעזולטאטען פון דיזע צוויי בעוועגונגען האָבען זיך בעזאָנדערס ארויסגעוויזען אין אן אויפלעבונג פון איג־טאָלעראנץ און פון רעליגיעזען מיסטיציזמוס (סתרי תורה) פון איין זייט און אין א רייהע גלענצענדע און וועלט־איבערקעהרענדע צו א זעלטענע גערעטענעס אין מענשען, וועלכע האָבען זיך ארויס־געגעבען פאר פּראָפעטען און זאָגאר משיח׳ם; דער קריטישער גייסט האָט געפיהרט צו א זעלטענע גערעטענעס אין געניאלע דענקערס, וועלכע האָבען ענטוויקעלט פיעלע וויסענשאפטען, בעזאָנדערס אסטראָנאָמיע, מאטעמאטיק, מעכאניק און פיזיק, און אויך אויס־געלייגט א וועג פאר א וויסענשאפטליכע פילאָזאָפיע, ווי גאלילעי, קעפלער, דעקארט (קארטעזיוס), גיוגענס, לייבניץ, ניוטאָן, גאָבבס, לייבניץ, ספינאָזא, טאָריטשעלי, פאסקאל, הארווי א. ז. וו. דאָס זיינען אלץ פאָטערס פון וויסענשאפט, זייערע נעמען זיינען פער־שריעבען מיט גאָלדענע בוכשטאבען אין דער געשיכטע פון פּראָ־גרעס און ציוויליזאציאָן.

אָבער דיא רעליגיעזע רעאקציאָן איז אזוי שטארק געוואָרען און דער מיסטיציזמוס איז אזוי איינגעוואָרצעלט געווען, דאָס אפילו דיא גלענצענדסטע שטערן פון וויסענשאפט זיינען דורך דעם פער־פינסטערט געוואָרען. זעהר וועניגע פון זיי זיינען געווען פרייע דיינקערס. טראָץ דער איבערקעהרענעס, וואָס זיי האָבען געמאכט אין אסטראָנאָמיע און מעכאניק, זיינען זיי פערבליבען גייסטיגע שקלאווען פון זייער צייט. זיי האָבען מורא געהאט איינצורייסען מיט דער ארמעע פון רעאקציאָנערען און גלחים און האָבען זיך שטילערהייט בעשעפטיגט מיט וויסענשאפטען. דעקארט, וועמען מען רעכענט פאר דעם פאָטער פון וויסענשאפטליכע פילאָזאָפיע, האָט זיך נעבעך געדרעהט אויף אלע זייטען, מען זאָל איהם ניט

בעשולדיגען אין אפיקורסת און ניט ערקלערן פאר אן אטעאיסט. לייבניץ האָט איבערהויפט געזוכט צו געפינען חן אין דיא אויגען פון דיא רעאקציאָנערען. וואָס אנבעלאנגט צו דעם גרעסטען זשעני פון זיין צייט, אייזיק ניוטאָן, דעם ענטדעקער פון דיא געזעצע פון גראוויטאציאָן (צוציהונגס־קראפט), האָט ער זאָגאר אָנגעשריעבען א פירוש אויף דעם אפּאָקאליפּסיס (דיא ענטפלעקונג און חלומות פון הייליגען יאָהאן).

בלויז ספּינאָזא איז דאן געוועזן אזוי גייסטיג פריי, אז ער האָט געוואגט צו קריטיקירען דיא ביבעל אזוי וויא אן אנדער בוך. אין דיזער בעציהונג איז ער געוועזן אן אויסנאהמע צווישען אלע פילאָ־זאָפען פון זיין צייט און אויך פון א הונדערט יאָהר נאָך זיין טויט. דארום איז מען אזוי אָנגעפאלען אויף איהם פון אלע זייטען, דארום האָט מען פערבאָטען זיינע ווערק און פערשאָלטען זיין נאָמען, דארום איז ער אויפגעשטאנען, קען מען זאָגען, א גייסטיגען תחית המתים ערשט אין 19טען יאָהרהונדערט, וויא מיר וועלען עס זעהען.

נאָר ווען ער וואָלט ניט געבאָרען געוואָרן אין אמסטערדאם, דיא הויפּט שטאָט פון דער פרייסטער לאנד אין יענער צייט און א צענטער פון בילדונג און פּאָרטשריט, זאָנדערן ערגעץ אין טירקיי, פּוילען אָדער אפילו דייטשלאנד, וואָלט זיין שיקזאל געוועזן א גאנץ אנ־דערער. אויב זיין קלאָרע קאָפּ וואָלט איהם געפיהרט צו קריטיק, וואָלט ער וואהרשיינליך ניט געגאנגען ווייטער פון רמב״ם, וועלכער האָט געזוכט צו פעראייניגען רעליגיאָן מיט וויסענשאפט. פון דער אנדער זייט, ווען שבתי צבי וואָלט געבאָרען געוואָרען ניט אין סמירנא, אין א נעסט פון אזיאטישע אונוויסענהייט און פון קאבאליסטען, זאָנדערן אין אמסטערדאם אָדער אפילו אין פראנק־רייך און איטאליען, וואָלט ער זיכער ניט אזוי צומישט און צודולט געוואָרען זיך ארויסצוגעבען פאר א משיח, ווען ער וואָלט זאָגאר געבליעבען פערטיעפט אין קאבאליסטישע חלומות.

דאָ זעהען מיר קלאָר דיא ווירקונג פון ארומיגע אומשטענדען אויף דיא ענטוויקלונג און האנדלונגען פון מענשען. דיא אומשטענ־דען פאָרמולירען דעם כאראקטער פון יעדען מענשען. דיא זעלבע

פעהיגקייטען קריעגען גאנץ אנדערע ווענדונגען און א גאנץ פער־שיעדענעם אויסוועג אונטער דעם איינפלוס פון דיא אומשטענדען, אונטער וועלכע מענשען ווערען געבאָרען און ערצויגען. עס איז געוועזן א גליק פאר דיא מענשהייט, וואָס ספינאָזא איז געבאָרען און ערצויגען געוואָרען אין אמסטערדאם; עס איז געוועזן אן אונגליק פאר פיעלע אידען און א שאנדע פאר כל ישראל, וואָס שבתי צבי איז געבאָרען און ערצויגען געוואָרען אין טירקיי. ווען עס וואָלט געוועזן פערקעהרט, וואָלטען מיר ניט געהאט א ספינאָזא און ניט א שבתי צבי.

גראדע האָט עס געטראָפען, אז אין איין צייט האָבען צוויי אידען פערקערפערט דיא צוויי געגענגעזעצטע ריכטונגען פון 17טען יאָהרהונדערט: ספינאָזא — דיא וויסענשאפטליך־פילאָזאָפישע ריכטונג, שבתי צבי — דיא מיסטיש־רעליגיעזע ריכטונג. עס איז אָבער ניט געוועזן א צופאל, וואָס אידען האָבען פערזאָניפיצירט דיזע ריכטונגען; דען נאָר א טיעפער אידישער דענקער, וואָס איז פערשטויסען געוואָרען פון זיינע ברידער און איז געקומען אין פערבינדונגען מיט פרייגעזאָנענע קריסטען און מיט גרויסע גע־לעהרטע און פילאָזאָפען, האָט זיך געקענט אוועקטראָגען אויף דיא פליגלען פון פרייען גייסט אזוי ווייט און לעבען אין א וועלט פאר זיך, וויא ספינאָזא האָט עס געטאָן; און נאָר א צודולטער אידישער טרוימער, וואָס איז ארומגערינגעלט געוועזן פון קאבאליסטען, האָט געקענט ארויסטרעטען אלס משיח און געפינען אנהענגער ניט נאָר צווישען אידען, זאָנדערן אויך אפילו צווישען קריסטען און מאָ־האמעדאנער, וויא דאָס איז געוועזן דער פאל מיט שבתי צבי.

עס קלינגט וויא א ביטערע איראָניע, ווען מען פערגלייכט דעם לעבען און דיא אויפטואונגען פון דיזע צוויי אידען, וועלכע שטעלען פאָר צוויי בעזונדערע וועלטען, און עס ווערט זעהר טרוי־עריג אויפ'ן הארצען, ווען מען לעזט דיא געשיכטע, אז איינער, דער געניאלער דענקער און א שטאָלץ פאר אידען, איז פערפאָלגט און פערשאָלטען געוואָרען פון זיינע ברידער, און דער צווייטער, א פוסטער טרוימער און פאלשער משיח, איז איינפאך פערגעטערט

געוואָרען פון מאסען מענשען. אָבער דער טרויער ווערט אומגעוואנ־
דעלט אין פריידע, ווען מען בערעכענט, וויא דיא מענשהייט האָט
פראָגרעסירט אין דיא לעצטע 200 יאָהר, אז ספינאָזא ווערט פער־
עהרט פון אלע דענקענדע מענשען און אזא שבתי צבי איז געוואָרען
אן אונמעגליכקייט.

מיר וועלען איצט איבערגיין צו א בעשרייבונג פון ספינאָזא'ס
לעבען און צו אן ערקלערונג פון זיין פילאָזאָפיע. וועגען שבתי
צבי וועלען מיר ריידען אין אן אנדער ביכעל.

I.

ספינאָזא׳ס יוגענד און אידישע ערציהונג.

ברוך ספינאָזא איז געבאָרען געוואָרען אין אמסטערדאם דעם 24 אָקטאָבער 1632. זיינע עלטערן זיינען געקומען פון שפאניען אָדער פּאָרטוגאל. מען ווייס פון זיי גאנץ ווייניג, דען דיא פאמיליע האָט זיך ניט אויסגעצייכענט ניט מיט תורה און ניט מיט רייכטהום. זיי זיינען וואהרשיינליך געוועזן קליינע הענדלער. לויט נאָך דעם נאָמען (אייגענטליך: עספינאָזא), האָט דיזע פאמיליע אמאָל געוואָהנט אין א שטעטעל מיט דעם זעלבען נאָמען אין דער אומגעגענד פון דער שטאָט בורגאָס. ספינאָזא האָט יעדענפאלס געקענט ריידען און שרייבען שפאניש, דען זיין ערשטען פּראָטעסט געגען דעם בעשלוס איהם ארויסצושיקען פון אמסטערדאם האָט ער אָנגעשריעבען אין שפאניש.

פון זיינע קינדערשע יאָהרען וייסען מיר ניט מעהר, אז מען האָט איהם אָבגעגעבען אין דער אידישער שולע, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרען אין 1639 פון פּאָרטוגעזער אידען און איז געוועזן אונטער דער אויפזיכט פון דיא דאָרטיגע דריי גרעסטע רבנים שאול מאָרטעירא, יצחק אבוהב און מנשה בן ישראל. דיא שולע איז געוועזן צוטהיילט אין 7 קלאסען. אין דיא העכערע קלאסען האָט מען געלערנט ניט נאָר תלמוד, זאָנדערן אויך אידישע פילאָזאָפיע און ליטעראטור. ספינאָזא האָט געענדיגט אלע קלאסען און איז גערעכענט געוועזן פאר איינעם פון דיא בעסטע שילער.

דיזע לעהרערס זיינען ניט נאָר געוועזן בעוואוסטע תלמודיסטען, זאָנדערן האָבען אויך שטודירט פילאָזאָפיע און שפראכען. מנשה בן ישראל האָט געקענט עטליכע שפראכען, דארונטער אויך דיא לאַטיינישע. אלע זיינען זיי געוועזן געבילדעטע פּאָרטוגעזער אידען.

דער בעריהמטעסטער פון זיי איז מנשה בן ישראל, אָבער ניט אזוי דורך זיינע קענטניסע, וויא דורך זיין פּאָליטישע טהעטיגקייט, אז מען זאָל אריינלאָזען אידען אין ענגלאנד. א געוויסע צייט פון זיין לעבען האָט ער זיך אין גאנצען אָבגעגעבען צו העלפען זיינע פערפאָלגטע ברידער דורך עמיגראציאָן נאָך ענגלאנד. וויא בע־וואוסט, האָט ער נאָך לאנגע ביטעס ביי דעם ענגלישען פּארלא־מענט און נאָך פערהאנדלונגען מיט דער ענגלישער רעגיערונג ענד־ליך אויסגעפיהרט זיין הויכען ציעל, און זייט דאן מעגען אידען וואָהנען אין ענגלאנד. דורך דעם האָט ער זיך אויך בעקענט מיט פיעלע קריסטליכע געלעהרטע און שטאאטסמענער, וועלכע האָבען איהם זעהר געאכטעט.

צוליעב דיזע פּאָליטישע טהעטיגקייט האָט מנשה בן ישראל ניט געקענט זיך אריינמישען פיעל אין דיא אינערליכע אנגעלעגענ־הייטען פון דער אמסטערדאמער קהלה, דיא וויכטיגסטע און איינ־פלוסרייכסטע אין יענער צייט, ווען איבעראל האָט מען נאָך באר־באריש פערפאָלגט דיא אידען און ווען דיא אינקוויזיציאָן האָט געברענט איהרע אָפּפער. אָבער זיין אריינמישונג וואָלט גאָר ניט געהאָלפען ספּינאָזא׳ן, וועמעס קריטישער גייסט האָט זיך ארויס־געוויזען נאָך, ווען ער איז אלט געווען א יאָהר פופצעהען אויב ניט פריהער. דען טראָץ זייער וועלטליכער בילדונג, זיינען דיא פּאָרשטע־הער פון דער אמסטערדאמער קהלה געוועזן זעהר ענגע אָרטהאָדאָק־סען. זיי האָבען זיך שטרענג געהאלטען אָן יעדען בוכשטאב פון תלמוד, פון שלחן־ערוך און פון דיא אנערקענטע קאָמענטאטאָרס. דיא שרעקליכע פערפאָלגונגען, וואָס דיא שפּאנישע אידען האָבען געליטען, האָבען געצוואונגען דיא יעניגע וועלכע עס איז געלונגען זיך צו רעטען פון דער אינקוויזיציאָן, צו האלטען זיך פעסט אָן יעדע תלמודישע פּאָרשריפט און זיך אָבצוטרייסלען מיט שרעק פון יעדע ענדערונג אין זייערע רעליגיעזע מנהגים. זיי זיינען גע־וועזן פרום מיט׳ן גאנצען הארצען, אָבער אויך פאנאטיש און יעדענ־פאלס ניט טאָלעראנט. אויך זיינען זיי געוועזן גענייגט צו מיסטי־ציזמוס און האָבען הויך געשעצט דיא קבלה. אפילו מנשה בן

ישראל איז געווען א מיסטיקער און האָט געגלויבט, אז אין דיא קאבאליסטישע ביכער געפינען זיךווירקליך געטליכע סודות. איינע פון דיא אורזאכען, ווארום ער האָט אזוי שטארק געארבייט מען זאָל ערלויבען אידען זיך צו בעזעצען אין ענגלאנד, איז געווען, וויא בעוואוסט, זיין מיסטישער גלויבען, אז משיח וועט נאָר קומען ער־לייזען זיין פאָלק ערשט דאן, ווען דיא אידען וועלען זיין צושפרייט איבער אלע לענדער. נאָך נייע רעכנונגען פון קאבאליסטען האָט משיח געזאָלט קומען אין 1666, און מנשה בן ישראל האָט מורא געהאט, אז אויב אידען וועלען זיך ניט בעזעצען אין ענגלאנד, וועט דיא ערווארטעטע ערלייזונג ניט קומען. אין דער פעטיציאָן, וואָס ער האָט דערלאנגט דעם ענגלישען פארלאמענט אין 1657, האָט ער אָנגעגעבען דיזע מיסטישע האָפנונג אויף משיח'ס קומען אלס איי־נעם פון דיא ארגומענטען, ווארום מען דארף ארייגלאָזען אידען אין ענגלאנד, און קריסטען זיינען אליין געווען אזוי דורכגעדרונגען מיט א בלינדען גלויבען און מיט מיסטיציזמוס, דאָס זיי האָבען ניט נאָר אנערקענט דיזען ארגומענט אלס אן ערנסטען, זאָנדערן האָבען אויך געגלויבט, אז דער אָנקומען פון א אידישען משיח איז גאנץ נאָהענט.

יעדענפאלס האָט מנשה בן ישראל בעטראכטעט יעדע אָב־טרעטונג פון דיא אָנגענומענע רעליגיעזע פאָרמאליטעטען, יעדע פרייע פערטייטשונג פון א וואָרט אין תלמוד אָדער אפילו אין דער קבלה פאר א געפעהרליכע אפיקורסת. אין דיזער בעציהונג האָט ער זיך א האָאר ניט אונטערשיידעט פון דיא פערביסענסטע און ענגהערציגסטע אָרטהאָדאָקסישע רבנים. דיא פערפאָלגונגען האָבען נאָר ערביטערט דיא הערצער אפילו פון דיא געבילדעסטע שפּאַ־נישע אידען; דיא קאטולישע אינטאָלעראנץ, וועלכע האָט מעגליך געמאכט דיא אינקוויזיציאָן מיט דיא אָטאָ־דא־פעס, האָט ליידער ניט ארויסגערופען טאָלעראנץ צווישען אידען, פארקעהרט, זיי זייי־נען געוואָרען פאנאטישער, און יעדען איינעם, וואָס האָט זיך נאָר ערלויבט אויסצודריקען עפּעס א פרייען געדאנק אין רעליגיעזע זא־כען, האָבען זיי ניט נאָר בעטראכטעט פאר אן אפיקורס, זאָנדערן

איינפאך פאר א פעררעטהער צום כלל ישראל, צום גאנצען יודענ־טהום. זייער טרייסט האָבען זיי געזוכט אין דער קבלה און אין האָפנונגען אויף משיח׳ס צייטען.

דערמיט ערקלערט זיך, ווארום אפילו דיא בעסטע פאָרשטעהער פון דער אמסטערדאמער קהלה זיינען געוועזען מיסטיקער און קאבא־ליסטען און ווארום אלע האָבען זיך אָבגעטרייסעלט פון דיא צוויי פרייע דענקער, אוריאל אקאָסטא און ברוך ספינאָזא, און זיי ארייינ־געלעגט אין חרם.

ספינאָזא האָט גאנץ גוט געוואוסט, וואָס פאר א ביטערן סוף אוריאל אקאָסטא האָט געהאט פאר זיינע פרייע געדאנקען, פאר זיין ארויסטרעטען געגען דיא אָרטהאָדאָקסען (וויא בעוואוסט, האָט אקאָסטא געענדיגט מיט זעלבסטמאָרד אין 1640 יאָהר נאָכדעם וויא מען האָט איהם א צווייטען מאָל ארייינגעלייגט אין חרם). עס איז מעגליך, אז ער איז, אלס 8 יעהריגער אינגעל, שוין געווען אין דער סינאגאָגע, ווען מען האָט געצוואונגען דעם אונגליקליכען אקאָסטא צו טאָן תשובה נאָך דעם צווייטען חרם. נאָר דאָס האָט איהם דאָך ניט אָבגעשראָקען. נאָך ווען ער איז געזעסען אויף דער באנק אין דער ישיבה און האָט געלערנט תלמוד צוזאמען מיט זיינע חברים ביי רבי שאול מאָרטעירא, האָבען זיך שוין אין זיין קאָפּ געדרעהט פרייע געדאנקען און אין זיין הארץ האָט זיך ארייינגע־גנב׳עט צווייפעל, דער פאָטער פון קריטיק. וואָס ער האָט גע־דענקט און געפיהלט, וואָס פאר א קאמפף ער האָט דורכגעמאכט מיט זיך זעלבסט ביז ער איז אָפען ארויס מיט זיין קריטיק געגען דיא ביבעל, דאָס וויים מען ניט, וויל ער האָט ליידער וועגען זיך זעלבסט כמעט גאָר ניט געשריעבען און האָט וועגען דעם אויך ניט דערצעהלט. ער איז געווען מערקווירדיג בעשיידען, האָט ניט געזוכט זיך צו מאכען א נאָמען און האָט אויסגעמיידעט יעדע זאך, וואָס האָט איהם געקענט שטערען אין זיינע מחשבות, אין דער אויסאר־בייטונג פון זיין פילאָזאָפישער סיסטעם. אין דיא בריעף צו זיינע פריינד און געלעהרטע האָט ער אויך נאָר געשריעבען וועגען פילאָ־זאָפישע און וויסענשאפטליכע פראגען אָדער וועגען זיינע ווערק,

זעהר זעלטען האָט ער בעריהרט עפּעס פון זיין פּריוואַטלעבען. זיין בעשיידענהייט איז אזוי וויט געגאַנגען, דאָס ער האָט אָנגעזאָגט זיינע פריינד, אז אפילו דיא ווערק, וואָס וועלען ערשיינען נאָך זיין טויט, זאָלען ניט טראָגען זיין נאָמען.

אין איין אָרט פון זיין „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישען טראַקטאַט" בעמערקט ער: „איך שרייב דאָ ניט עטוואָס אזעלכעס וואָס איך האָב ניט איבערגעטראַכט לאַנג פריהער. אָבוואָהל אין מיין יוגענד האָט מען מיך געלערנט אָנצונעהמען דיא געוועהנליכע מיינונגען וועגען דיא הייליגע שריפטען, בין איך דאָך געצוואונגען געווען זיך אָפּצוזאָגען פון זיי."

יעדענפאַלס איז ער שוין צו 20 יאָהר געווען א זעלבסטשטענדיגער דענקער און האָט ביי זיך אין קאָפּ געהאַט דיא הויפּט־געדאַנקען פון זיין פילאָזאָפיע. וויא וויט מען קען דערגיין פון זיינע בריעף און פון זיינע ווערק, דאַרף מען אָננעהמען אז דיא ערשטע, וואָס האָבען איהם אַרויפגעפיהרט אויף א קריטישען וועג, זיינען גראַדע געווען דיא צוויי גרעסטע אידישע דענקערס און פערעהרטע לעהרערס, דער רמב"ם (משה מאימאָניד) און אבן עזרא. זיין אונערזעטליכע שטרעבונג צו קענטשאַפט האָט איהם געטריעבען צו שלינגען אלע אידישע ווערק, וועלכע ער האָט נאָר געקענט קריעגען. נאָך אַלס אינגעל האָט ער שטודירט דיא ווערק פון רמב"ם און פון אבן־עזרא, וועלכע ווערען נאָך יעצט בעטראַכט פון שטרענגע תלמודיסטען פאַר אפּיקורסישע. דיא חקירות פון רמב"ם צו פערשי־טען דעם אָבגרונד צווישען רעליגיאָן און וויסענשאַפט — חקירות וועלכע זיינען מיט דער צייט אָנגענומען געוואָרען פון שפּאַנישע און פּאָרטוגעזער אידען אלס א טהייל פון אידישען גלויבען, וואָס מען טאָר ניט קריטיקירען — האָבען אין ספּינאָזא'ס שאַרפען און דענקענדען קאָפּ נאָר אַרויסגערופען צווייפעל און קריטיק. דאָרט וואו מאימאָניד האָט זיך געסטאַרעט צו פערגלעטען א ווידערשפּרוך און צו צייגען דיא ריכטיגקייט פון ביבלישע בעהויפּטונגען, דאָרט האָט

ספינאָזא געפונען בעוויזע פאר זיינע פרייע געדאנקען.*) אין זיין „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישען טראקטאט“ טרעט ספּינאָזא ארויס זעהר שארף געגען מאימאָניד׳ס פילאָזאָפיע. אבן־עזרא, וועלכער איז געוועזן דער פרייעסטער דענקער פון זיין צייט און האָט זיך ערלויבט פיעלע פרייהייטען אין זיין פירוש, האָט נאָך מעהר געווירקט אויף ספינאָזא׳ס קריטישע קאָפּ. דיא קריטיק, וועלכע אבן־עזרא האָט געזוכט צו פערדעקען מיט א דונקעלע שפראך, האָט ספינאָזא שנעל פערשטאנען.

נאָר ווער עס האָט ניט ארויפגעפיהרט דעם יונגען דענקער אויף א קריטישען וועג, זיכער איז עס, אז ער האָט זיין צווייפעל צו־ערשט אויסגעדריקט אין געוויסע פראגען, וועלכע ער האָט גע־שטעלט זיין געאכטעטען לעהרער, רבי שאול מאָרטעירא. מען זאָגט, אז איהם איז דאן געוועזן פופצעהן יאָהר און אז מאָרטעירא איז שטארק ערשטוינט געוואָרען צו הערען אזעלכע פראגען פון א איינ־געל. ליידער ווייס מען גאָר ניט, וואָס פאר אן אנטוואָרט דער רבי האָט געגעבען דעם שילער. וואהרשיינליך האָט ער איהם אָנגע־זאָגט מעהר ניט צו טראכטען וועגען אזעלכע ענינים און צו גלויבען אין אלעם וואָס דיא חכמים האָבען געזאָגט.

---

*) וועגען דיא לעהרע און אויפטואונגען פון רבי משה מאַימאָ־ניד, וויא אויך וועגען דעם ביטערען קאַמפּף, וואָס ער האָט ארויסגע־רופען מיט זיינע שריפטען צווישען אידען, זעהט ב. פייגענבוים׳ס „לעבענסבעשרייבונג פון רמב״ם,“ ארויסגעגעבען פון דער אינטערנא־ציאָנאלער ליברערי פובלישינג קאָמפּאניע.

II.

ספינאָזא'ס לאַטיינישער לעהרער און ראָמאַן.

נאָר ארום דער צייט האָט דער יונגער דענקער געקראָגען אנ־
דערע לעהרערס. שטרעבענדיג צו קענען וואָס מעהר, האָט ער אויך
אָנגעפאנגען צו לערנען דיא לאַטיינישע שפּראַך, וועלכע איז דאַן
נויטווענדיג געווען פאר יעדען געבילדעטען מאַן, דען אַלע פילאָזאָ־
פישע און וויסענשאַפּטליכע ווערק זיינען אין איהר געשריעבען
געוואָרען. לאטיין איז נאָך געווען דיא וועלט־שפּראַך אין 17טען
יאָהרהונדערט, און אַלע געבילדעטע אידען האָבען מעהר אָדער
ווייניגער געלערנט דיזע שפּראַך. דארום האָט קיינער ניט געשטערט
ספינאָזא'ן צו לערנען לאַטיין, ווען ער איז נאָך געווען אין דער
ישיבה.

אָבער גראַדע האָט עס געטראָפען, אז זיין לאַטיינישער לעה־
רער איז געווען א געוויסער דאָקטאָר וואַן־דען־ענדע, וועלכער איז
אויך געווען א פריי־געזאָנענער מאַן. זיינע שילער האָט ער ניט נאָר
געלערנט דיא לאַטיינישע גראַמאַטיקע, זאָנדערן האָט זיי אויך בע־
קאַנט געמאַכט מיט דיא בעסטע פילאָזאָפישע ווערק פון דיא
דענקער, וועלכע האָבען געקעמפּפט געגען דעם קאַטאָליציזמוס און
דיא פּאַפּסטען אין דער צייט פון רענעסאַנס (דאָס הייסט אויפלע־
בונג), ווען דיא גריכישע פילאָזאָפיע האָט אויפגערודערט די מוחות
און האָט געפיהרט צו דער רעפאָרמאַציאָן אין 16־טען יאָהרהונ־
דערט. ספּעציעל האָט ער איבערגעגעבען זיינע שילער דיא פילאָזאָ־
פיע פון דעקארט און דיא ענטדעקונגען וואָס זיינען געמאַכט גע־
וואָרן אין וויסענשאַפטען. דאָס האָט ער אַלץ געטאָן אין דער שטיל,
אז מען זאָל איהם ניט בעשולדיגען אין אפּיקורסות, אָבער שליסליך
איז מען דאָך דערגאַנגען, אז ער „פערדאַרבט דיא מוחות פון זיינע
שילער", און „שטופּט זיי אין דיא נעגעל פון טייוועל", וויא דיא
גייסטליכע האָבען עס ערקלערט. דער סוף איז געווען, אז וואַן־דען־

ענדע איז פערשריעען געוואָרען פאר אן אטעאיסט און אז ער האָט געמוזט פערלאָזען אמסטערדאם, דען ער איז געבליבען אָהן שילער און אָהן ברויט.

דיזער פרייער לעהרער האָט געהאט א בעזאָנדערס גרויסען איינפלוס אויף ספינאָזא׳ן. דורך איהם איז דער יונגער דענקער בע־קאנט געוואָרן מיט א נייע וועלט, מיט דיא פילאָזאָפען און גע־לעהרטע פון דער ניט־אידישער וועלט, מיט דיא חכמות אומות העולם.

מען האָט דערצעהלט, אז ספינאָזא האָט זיך נאָך פערליעבט אין דער איינציגער טאָכטער פון זיין לאטיינישען לעהרער. ספי־נאָזא׳ס ערשטע ביאָגראפען האָבען וועגען דעם איבערגעגעבען א גאנצע ראָמאנטישע געשיכטע, און אלע אנדערע האָבען עס נאכ־הער ווידערהאָלט (אויערבאך האָט זאָגאר אָנגעשריעבען א ראָמאן, אין וועלכע ספינאָזא שפּיעלט דיא ראָלע פון א העלד) מיט איינ־צעלהייטען, וויא דיזע געלעהרטע טאָכטער פון וואן־דען־ענדע האָט שליסליך פערוואָרפען דיא שטילע ליעבע פון דעם אָרימען פילאָ־זאָף און האָט חתונה געהאט מיט א דייטש, אן אנדער שילער פון איהר פאָטער, ווייל דער לעצטער האָט איהר געשאָנקען א ווערטה־פאָלען האלזבאנד.

אָבער אלע ליעבהאָבער פון ראָמאנען האָבען זיך געמוזט אָב־זאָגען פון דיזע געשיכטען, ווען דער האָלענדער וואן־בלאָטען האָט געפונען אין דיא ארכיוועןפון אמסטערדאם א ריכטיגען דאָקו־מענט, וועלכער צייגט, אז ווען ספינאָזא האָט שוין געמוזט פער־לאָזען אמסטערדאם נאָך דעם חרם אויף איהם, איז זיין "געליעבטע" אלט געוועזען בלויז 12 יאָהר. זיא האָט חתונה געהאט צו 27 יאָהר אין 1671, מיט 6 יאָהר פאר דעם פילאָזאָף׳ס טויט.

עס איז אונמעגליך אָנצונעהמען, אז אזא ערנסטער יונגער מאן און טיעפער דענקער, וויא ספינאָזא איז געוועזן, זאָל זיך קע־נען פערליעבען אין א 12־יעהריגע מיידעל. איבערהויפּט גראמט זיך גאָר ניט ליעבע צו פרויען מיט איהם: ער איז צופיעל געוועזן פער־טיעפט אין זיינע אייגענע געדאנקען, אין זיין פילאָזאָפיע, און

האָט צופיעל געהאט צו ליידען אי פון א געירש'ענטע קראנקהייט — דיא שווינדזוכט, וועלכע האָט איהם פריהצייטיג אריינגעיאָגט אין קבר — אי פון זיינע פיינד — דיא גרויסע ארמעע פון גייסט־ליכע — אי פון נויט, דען דיזער עדעלער דענקער האָט זיך שטענ־דיג אָפּגעזאָגט פון פענסיאָנען און פון דער שטיצע פון זיינע פריינד און האָט געלעבט פון זיין אייגענע שווערע און ניט געזונטע ארבייט — דיא ארבייט פון א שלייפער פון אָפּטישע גלעזער.

אין זיין הויפּט־ווערק — „דיא עטיקע“ — פּרעדיגט ער גאנץ שטארק, אז מענשען דארפען זעהען צו לעבען אין ריינע פערגעני־גען אויף דער וועלט; אָבער אליין האָט ער עס ניט פּראקטיצירט אין דער איינזאמקייט און ארמוטה, אין וועלכע ער האָט געלעבט. זיינע פערגעניגען זיינען נאָר געווען גייסטיגע, זיין גאנצער געַנוס פון לעבען איז בעשטאנען אין ליעבע צו וואהרהייט און וויסענ־שאפט. מיט פרויען האָט ער יעדענפאלס קיין פערקעהר געהאט. דאָס גיבען צו אלע זיינע ביאָגראפען.

III.

דעקאַרט און ספינאָזאָ.

פון ניט־אידישע דענקערס האָט דעקארט געהאט דעם גרעסטען איינפלוס אויף ספינאָזא'ן. א געוויסע צייט האָט מען ספינאָזא'ן געהאלטען פאר א קארטעזיאנער (א נאָכפאָלגער פון דעקארט'ס פילאָזאָפיע), אָבוואָהל ער איז גאנץ שנעל ארויסגעטראָטען געגען פיעלע אויספיהרונגען פון דיזען געניאלען פראנצויז, וועלכער ווערט מיט רעכט גערעכענט פאר דעם „פאָטער פון דער נייער פילאָזאָפיע".ביידע האָבען געזוכט דיא וואהרהייט אויף דעם גרונד פון ריינע פערנונפט; ביידע האָבען געזוכט דעם שליסעל צו דיא געהיימניסע פון דער נאטור ניט אין נסים און הייליגע ביכער, זאָנדערן אין וויסענשאפטליכע נאָכפאָרשונגען; ביידע האָבען געהאט טיעפע מאטעמאטישע און קריטישע קעפ.

דעקארט איז געווען איינער פון דיא גרעסטע זשעניען פון זיין צייט. ער האָט געשאפען דיא אנאליטישע געאָמעטריע און האָט זעהר פיעל אויפגעטאָן אין דער נאטורוויסענשאפט. זיין פילאָזאָפיע האָט ער אָנגעפאנגען מיט א צווייפעל אין אלעס ארום איהם, אום צו האָבען א פרייען גרונד פאר זיינע ווייטערע אויספיהרונגען. נאכדעם וויא ער האָט אָנגעוויזען, אז מען קען צווייפלען אפילו אין דער עקזיסטענץ פון גאָט און אז מען קען פאָלגליך ניט גלויבען אין דער עקזיסטענץ פון יעדער זאך, האָט ער ער'קלערט, אז עפּעס עקזיסטירט דאך, וויינינגסטענס דער געדאנקען, דען אפילו אין דער צייט, ווען מיר זאָגען, אז מיר צווייפלען, דענקען מיר דאך. פון דיזען פונקט, וועלכער איז בעגרינדעט אויף אונזער פערנונפט, אויף אונזער פעהיגקייט צו דענקען, האָט ער שוין געצויגען פיעלע וויכטיגע שליסע, וועגען וועלכע מיר קענען דאָ נימ ריידען, דען דאָס וועט אונז צו ווייט אראָפּפיהרען פון אונזער ענין.

ספינאָזא האָט ניט נאָר גרינדליך שטודירט דעקארט'ס פילאָ־

זאָפיע און איבערגעגעבען איהר אינהאלט אין זיין ערשטע געדרוקטע ווערק „דיא גרונדלאגען פון קארטעזיאניזמוס“, זאָנדערן איז נאָך אוועק פיעל ווייטער און אָפענער אין זיין קריטיק. ער האָט מיט דאנקבארקייט דערמאָנט אָן דעם, אז אין דעקארט'ס ווערק האָט ער געפונען א קוואל פון אלגעמיינע אויפקלערונג און פון וויסענשאפט; אָבער ער איז אין דער ווירקליכקייט קיין מאָל ניט געווען א שילער פון דיזען פילאָזאָף און האָט איהם אויך גלייך פון אָנפאנג קריטיקירט. אין זיינע ווערק האָט ער דייטליך ערקלערט, אין וועלכע פונקטען ער שטימט ניט מיט זיין פאָרגענגער און געוויסערמאָסען לעהרער.

נאָר דיזע צוויי גייסטיגע ריזען האָבען זיך בעזאָנדערס שטארק אונטערשיידעט אין זייערע כאראקטערע. דעקארט האָט ניט געהאט געננוג מוטה ארויסצוטרעטען אָפען געגען דיא קירכע. ער האָט אויך אויסגעמיידעט צו בעריהרען אזעלכע פונקטען, וועלכע האָבען איהם געקענט פערשאפען אונאנגענעהמקייטען און ארויפציהען אויף איהם בעשולדיגונגען אין אפיקורסות און אטהעאיזמוס. אין זיין פורכט פאר דיא פערפאָלגונגען פון דער קאטאָלישער קירכע איז ער אזוי ווייט געגאנגען, אז ער האָט ערקלערט, דאָס יעדער דארף זיך האלטען אָן דער רעליגיאָן, אין וועלכער ער איז ערצויגען געוואָרן.

ספינאָזא אָבער האָט ניט געקענט מאכען אזעלכע פשרות מיט זיין געוויסען. איין מאָל האָט ער אנערקענט עטוואָס פאר ריכטיג, האָט ער עס שוין ניט געוועלט און ניט געקענט אומגעהן מיט דריידלעך. זיינע איבערצייגונגען זיינען געווען פאר איהם אזוי טהייער און הייליג, אז ער האָט ניט געקענט אפילו איין מינוט האנדלען געגען זיי. „ספינאָזא“, ערקלערט פראָפעסאָר גרעטץ גאנץ ריכטיג, „איז געווען אזא פעסטער מאָראלישער כאראקטער, וויא א טיעפער דענקער . עס איז געווען אונמעגליך פאר איהם אָבצוטהיילען טהעאָריע פון פראקטיק, צו האלטען אירגענד וואָס פאלש אין טהעאָריע און דאָך אָנצונעהמען עס אין דער פראקטיקע אויס פורכט, געוואָהנהייט אָדער נוצען. ער איז געווען גאנץ אנדערש גע־

שאפען וויא זיין געאכטעטער לעהרער דעקארט, וועלכער האָט צו־ריקגעהאלטען פון דער קירכע דעם פאקעל פון וואהרהייט וואָס ער האָט אָנגעצונדען, וועלכער האָט געמאכט אַן אונטערשיעד צווישען טהעאָריע און פּראקטיקע, אום אויסצומיידען א צוזאמענשטויס מיט דער קירכע, און וועלכער האָט, צום ביישפּיעל, געמאכט א רייזע צו דער הייליגער מאריע פון לאָרעטא, אום זיין פילאָזאָפישע סיסטעם זאָל האָבען אַן ערפאָלג, טראָץ איהרע אפּיקורס׳ישע שטרעבונגען. ספּינאָזא האָט געהאלטען, אז יעדע האנדלונג דארף זיין א׳ן אמת׳ער שפּיגעל פון פערשטאנד. ווען ער האָט מעהר ניט געקענט געפינען וואהרהייט אין דער אידישער רעליגיאָן, האָט ער זיך שוין ניט געקענט צווינגען צו פאָלגען איהרע פאָרשריפטען. ער האָט אויפגעהערט צו געהן אין שול, האָט ניט געהאלטען שבת און יום־טובים און האָט אויך געגעסען טריפה.״

IV.

דער חרם.

דער ערשטער אויסוועררטיגער צייכען פון ספינאָזא'ס אונצופרידענהייט מיט דער אידישער רעליגיאָן און פון זיינע פרייע געדאנקען איז געוועזן, דאָס ער האָט אויפגעהערט צו געהן אין סינאגאָגע. דאָס האָט נאטירליך ניט געקענט פארבייגעהן אונבעמערקט. דיא פאָרשטעהער פון דער אמסטערדאמער קהלה האָבען עס זעהר בעדויערט, ווייל זיי האָבען געהאָפט, אז אזא פעהיגער יונגער מאן וועט מיט דער צייט ווערן א וויכטיגער תלמודיסט און א שטיצער פון דער אידישער רעליגיאָן. דיא רבנים האָבען איהם צוערשט געשטראָפט און געזוכט איינצורייידען מיט גוטען, אז ער זאָל זיין פרום. נאָר באלד האָבען ספינאָזא'ס צוויי געוועזענע חברים איבערגעגעבען דיא רבנים, אז ער האָט אין א געשפרעך מיט זיי קריטיקירט דיא ביבעל און געלייקענט געוויסע פונקטען פון דער אידישער רעליגיאָן. דאן האָט מען איהם גלייך גערופען צו א פערהער.

צווישען דיא אויספרעגערס האָבען זיך אויך געפונען זיינע תלמודישע לעהרערס, דיא הויפט־רבנים מאָרטעירא און אבוהב (מנשה בן ישראל איז דאן געוועזן אין לאָנדאָן), וועלכע האָבען געהאָפט אויף איהם צו ווירקען; נאָר ער האָט ערנסט און מוטהיג געגעבען אזעלכע אנטוואָרטען, אז מען האָט בעשלאָסען איהם צו געבען א מאָנאט צייט אויף חרטה, זאָנסט וועט מען איהם אריינלייגען אין חרם. אין פערלויף פון דיזען מאָנאט האָט מען איהם פערבאָטען צו האָבען אירגענד וועלכען פערקעהר מיט דיא מיטגלידער פון דער געמיינדע. מען וואָלט געגען איהם גלייך שטרענג געהאנדעלט, ווען דיא פאָרשטעהער פון דער קהלה וואָלטען ניט געוועלט אויסמיידען אזא גרויסען סקאנדאל וויא מיט אקאָסטא.

מען האָט געהאָפט, אז דער יונגער מאן וועט בעסער ווערן, דען

קיינע אנדערע חטאים אויסער זיין פרייען דענקען האָט מען געגען איהם ניט געפונען. ער איז געווען געאַכטעט פאַר זיינע גוטע מדות און עהרליכע אויפפיהרונג. ווייטער איז ער אייגענטליך ניט ארויסגעטראָטען אין דער עפענטליכקייט מיט זיינע מיינונגען. מען האָט אויך מורא געהאַט, אז ווען מען וועט איהם פערשטויסען פון דער געמיינדע, וועט ער גאָר איבערגעהען צום קריסטענטהום. דיזע פורכט איז ארויסגערופען געוואָרען דורך דעם, וואָס ער איז ארומגעגאנגען מיט אייניגע קריסטליכע פריינד, בעזאָנדערס מיט מיטגליידער פון דער פערפאָלגטער סעקטע מענאָניטען. אזוי וויא מען האָט איהם ניט געלאָזען קומען אין פערקעהר מיט אידען, האָט ער נאַטירליך געמוזט זוכען דיא געזעלשאפט פון פאָרטגעשריטענע קריסטען, בעזאָנדערס אזעלכע, וואָס זיינען פערפאָלגט געוואָרען פאר זייערע איבערצייגונגען; אָבער ער האָט זיכער קיין מאָל ניט געדענקט זיך צו טויפען, דען ער האָט ניט געהאַלטען פון אירגענד וועלכע פאָרמאַלע רעליגיאָן. קריסטענטהום האָט איהם יעדענפאַלס ניט געקענט בעפרידיגען מעהר וויא יודענטהום. נאָר דיא פאָרשטעהער פון דער אידישער געמיינדע האָבען ניט פערשטאַנען, אז זיי האָבען צו טאָן מיט א גרויסען פרייען דענקער, און האָבען זיך געשראָקען, אז זיי וועלען האָבען א געלערנטען משומד אין זייער שטאָט.

דארום האָבען אייניגע פרובירט איהם אונטערקויפען, אז ער זאָל בלייבען א איד און פון צייט צו צייט זיך צייגען אין דער סינאַגאָגע. מען האָט איהם דערפאר פאָרגעשלאָגען א פענסיאָן פון 1000 גולדען, אָבער ער האָט זיך נאַטירליך ענטזאגט צו פערקויפען זיין געוויסען פאר געלט. ער האָט ערקלערט, אז ער פערלאַנגט ניט מעהר, וויא פרייהייט צו דענקען און זיך צו פיהרען וויא ער פערשטעהט און האלט עס פאר ריכטיג.

דיא אויפרעגונג צווישען דיא אידען איז דארום געוואָרען אַלץ שטארקער, און עס האָט זיך געפונען א פאנאטיקער, וועלכער האָט בעשלאָסען איהם איינפאך צו ערמאָרדען, אום צו מאכען א סוף פון דעם גאנצען גערודער און פון א געפעהרליכען אפיקורס. איין

נאכט, ווען ספינאָזא איז ארויס פון א טהעאטער, איז איינער פלוצלונג אָנגעפאלען אויף איהם מיט א שפיעז אין האנד. גליק־ליכערווייזע האָט עס ספינאָזא בעמערקט גענוג אין צייט, אום זיך א דרעה צו טאָן א ביסעל אָן א זייט, זאָ דאָס דער שפיעז האָט נאָר דורכגעשניטען זיין מאנטעל. דיזען מאנטעל האָט ספינאָזא נאכהער געהאלטען צום אנדענקען. אום אויסצומיידען אן אנדער מערדערי־שע אטאקע, איז ער דאן אריבערגעפאָהרען צו זיינעם א קריסטלי־כען פריינד, א מיטגליד פון דער פערפאָלגטער סעקטע קאָלעגיאנ־טען, אין א דאָרף ניט ווייט פון אמסטערדאם.

אונטער אזעלכע אומשטענדען האָט מען שוין גאָר ניט געקענט דענקען וועגען שלום אָדער א פשרה. דיא רבנים און אלע פאָר־שטעהער פון דער אמסטערדאמער קהלה האָבען זיך צוזאמענגע־קליבען און האָבען דעם 24 יולי 1656 ארויפגעלייגט דעם גרויסען חרם אויף דעם יונגען פילאָזאָף. דער חרם איז אויסגעשפראָכען געוואָרן פאר אן אָפענעם ארון קודש מיט דיא געוועהנליכע צערע־מאָניעם און קללות. דער הויפט־פונקט, פאר וואָס מען האָט ספי־נאָזא'ן ארייגגעלייגט אין חרם, האָט געלויטעט אזוי:

„דער געמיינדע־ראטה איז שוין לאנג דערגאנגען וועגען דיא שלעכטע מיינונגען און האנדלונגען פון ברוך דע ספינאָזא, וועלכע ווערן טעגליך ערגער טראָץ דיא אָנשטרענגונגען איהם איבערצוריי־דען. בעזאָנדערס לערנט ער און פערשפרייט א שרעקליכע אפיקורסת, אויף וועלכע גלויבענסווערטהע עדות האָבען אָנגעצייגט אין דער אנוועזענהייט פון דעם אָנגעקלאָגטען".

אלע אידען, בעזאָנדערס יונגע לייט, האָט מען שטרענג פער־באָטען צו לעזען זיינע שריפטען. דיא פאָרשטעהער האָבען זאָרג־פעלטיג אויפגעפאסט, אז זיינע אפיקורסת זאָל זיך ניט פערשלעפען צווישען דיא געבילדעטע יונגע אידען; אָבער זיי האָבען זיך אומ־זיסט געשראָקען דערפאר. דען ניט נאָר האָט ספינאָזא זיך אליין צוריקגעהאלטען פון פראָפאגאנדירען זיינע אידעען — ער איז אי־בערהויפט ניט געשאפען געוואָרן צו זיין אן אגיטאטאָר און א פאָלקספיהרער — זאָנדערן זעהר ווייניג מענשען פון זיין צייט זיי־

נען אין שטאנד געווען צו דערהויבען זיך צו זיין פילאָזאָפיע און צו וואגען זיין פרייע דענקער. אלע זיינע חברים פון דער ישיבה, אפילו דיא פעהיגסטע פון זיי, זיינען געווען ניט נאָר טרייע תלמודיסטען, זאָנדערן אויך הייסע קאבאליסטען.

מען רעכענט, אז דיא קלאגע אין חרם וועגען ספינאָזא׳ס „שרעקליכע אפיקורסת" האָט זיך בעצויגען אויף זיין ערשטע שריפט איבער "גאָט, דעם מענש און זיין זעליגקייט". געשריעבענע קאָפּיעס פון דיזער שריפט האָבען צירקולירט צווישען זיינע נעהענטסטע פריינד. ווען ער האָט אָנגעשריעבען דיזען טראקטאט, ווייס מען ניט, נאָר דאָרט זיינען שוין אָנגעגעבען געוואָרען דיא וויכטיגסטע גרונדלאגען פון זיין פילאָזאָפיע, וועלכע ער האָט שפּע־טער סיסטעמאטיש איבערגעגעבען אין זיין הויפּטווערק — „דיא עטיקע".

ווען ער האָט ערהאלטען דיא נאכריכט וועגען דעם חרם, האָט ער עס אויסגעהערט, וויא מען בעהויפּטעט, גאנץ גלייכגילטיג. ער האָט נאָר בעמערקט, אז יעצט איז ער געצוואונגען צו טאָן דאָס, וואָס ער וואָלט סיי וויא סיי געטאָן. ער האָט ד׳ערמיט געמיינט, אז ער וועט יעדענפאלס בעקאנט מאכען דורך שריפטען זיינע גע־דאנקען. נאָר ווען דיא פאָרשטעהער פון דער אמסטערדאמער קהלה האָבען זיך געווענדעט צו דיא פערוואלטערס פון דער שטאָט, אז מען זאָל איהם אויף אייביג אויסווייזען פון אמסטערדאם, האָט ער שוין ניט געשוויגען און האָט אריינגעשיקט א פּראָטעסט, אין וועלכען ער האָט זעהר מוטהיג און געשיקט פערטהיידיגט דאָס רעכט פון יעדען בירגער צו האָבען פולע רעליגיעזע פרייהייט, א רעכט, וועלכער איז נאָך דאן געזעצליך אין ערגעץ ניט אנערקענט געווען. אין דיזען פּראָטעסט האָט ער שוין אויסגעדריקט דיא גע־דאנקען וועגען פרייהייט פון קריטיק און רעליגיאָן, וועלכע ער האָט שפּעטער ענטוויקעלט אזוי קרעפטיג אין זיין „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטי־שען טראקטאט". פאר דיזע פרייהייט האָט ער זיך געלאָזט אריינ־לייגען אין חרם, אָפּזונדערן פון זיינע חברים און אפילו פון זיינע עלטערן און שוועסטער; פאר דיזע פרייהייט האָט ער געליטען זיין

גאנצען לעבען, און פאר דיא פערטהיידיגונג פון דיזער פרייהייט האָט ער עם אָנגעשריעבען דעם „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישען טראקטאט", וועלכער האָט ניט אומזיסט אָנגעמאכט אזא גערודער איז דער וועלט און האָט אויפגערייצט אויף איהם דעם צאָרן פון אלע גייסטליכע.

דיא שטאָט־בעאמטע האָבען איבערגעגעבען דיא ביטע פון דער אידישער קהלה צו דער ענטשיידונג פון דיא פּראָטעסטאנטישע גייסטליכע, ווייל דיא פראגע איז געווען א רעליגיעזע, און דיא לעצטע האָבען זיך אויסגעשפּראָכען צו גונסטען פון דיא מיינונגען פון דיא רבנים. מען וויים ניט זיכער, אויב מען האָט ווירקליך בעשלאָסען אויסצו־ווייזען ספינאָזא'ן. מען רעכענט יעדענפאלס, אז דער בעשלוס איז נור געווען גילטיג אויף עטליכע מאָנאט, דען ספינאָזא איז נאכהער פיעלע מאָל געווען אין אמסטערדאם אָהן שום שטערונגען.

V.

ספינאָזא'ס איינזאַמער לעבען נאָך דעם חרם.

אין דער צייט, ווען מען האָט איהם אריינגעלייגט אין חרם, האָט ספינאָזא, וויא געזאָגט, געוואָהנט ביי א קריסטליכען פריינד אין א דאָרף. דאָרט האָט ער פערבראכט פיער יאָהר און איז נאכהער אריבערגעפאָהרען צוזאמען מיט זיין ווירטה אין דער שטעטעל רהיינבורג, וואו עס איז געוועזן דער הויפּט־פּונקט פון דער סעקטע קאָלעגיאנטען. אין דיזע צוויי ערטער, וואו ער האָט פערבראכט 8 יאָהר (פון 1656 ביז 1664), האָט ער פאָרטגעזעצט זיינע פילאָזאָפישע שטודיען, ווען נאָר ער האָט געהאט צייט נאָך זיין שווערע ארבייט צו ערנעהרען זיך. נאָך זייענדיג אין אמסטערדאם, האָט ער זיך געלערנט צו שלייפען אָפּטישע גלעזער, אום צו קענען לעבען אונאבהענגיג פון זיין ארבייט. וואָס פאר מיינונגען ער האָט ניט געהאט פון תלמוד, נאָר פון איין תלמודישען פאָרשריפט האָט ער זיכער געהאלטען. נעמליך: אז א געלעהרטער, א למדן דארף קענען עפּעס א מלאכה. דיא שלייפעריי פון גלעזער האָט ספינאָזא הפנים אויסגעקליבען, ווייל ער האָט זיך שטארק אינטערעסירט מיט פיזיק און ספּעציעל מיט אָפּטיקע. זיינע פריינד פלעגען פערקויפען זיינע געשליפענע גלעזער. אזוי וויא ער איז געוואָרען א קינסטלער אין זיין פאך, איז ניט שווער געווען צו געפינען קונים פאר זיינע גלעזער. ער איז גערעכענט געווען פאר איינעם פון דיא בעסטע אָפּטיקער אין האָלאנד.

ביי טאָג פלעגט ער שלייפען גלעזער און ביי נאכט פלעגט ער לעזען אָדער שרייבען. ער האָט אזוי זיך געלעבט אָרים און איינ־

זאם, אָבער זעהר רוהיג און אויך אונאבהענגיג, וויא אַן אמת'ער פילאָזאָף. דיא קריסטליכע סעקטאנטען, צווישען וועלכע ער האָט געלעבט, זיינען געווען זעהר עהרליכע און איינפאכע מענשען. אזוי וויא זיי האָבען אליין געליטען פאר זייערע טיעפע רעליגיעזע איבערצייגונגען, זיינען זיי געווען טאָלעראנט צו אנדערע. דעם אָרימען און פערפאָלגטען פילאָזאָף האָבען זיי זעהר געאכטעט פאר זיין איינפאכען און עהרליכען לעבען. נאָך ביז יעצט ווערט דיא שמאָלע געסיל, וואו ער האָט געוואָהנט, גערופען „ספינאָזא'ס גאס".

אונטער אזעלכע איינפאכע אומשטענדען האָט ער צייט געהאט צו לערנען און איבערצוטראכטען דיא פונקטען פון זיין פילאָזאָפיע. א טהייל פון זיין פרייע צייט איז פערנומען געווען מיט שרייבען בריעף צו זיינע פריינד און שילער און אויך צו געלעהרטע. אייניגע פון דיזע בריעף צייגען, אז אין אמסטערדאם האָט זיך דאָן געפונען א גרופע פון אויפגעקלערטע יונגע לייט, וועלכע האָבען שטודירט פילאָזאָפיע אונטער זיין גייסטיגע לייטונג. ער פלעגט זיי ערקלערן אין בריעף פילאָזאָפישע פונקטען און זיי אויך איבערגעבען זיינע אייגענע קריטישע בעטראכטונגען און מיינונגען. פון צייט צו צייט פלעגען איהם בעזוכען אייניגע פון זיינע שילער און אויך אויפגעקלערטע מענשען, וועלכע האָבען געהאט א געלעגענהייט פון איהם צו הערען און האָבען געוועלט שליסען מיט איהם בקאנטשאפט און פערפיהרען מיט איהם א געשפרעך איבער רעליגיאָן און פילאָזאָפיע.

פאר אייניגע פון זיינע שילער האָט ער צוזאמענגעשטעלט א קורצען לעהרבוך פון דעקארט'ס פילאָזאָפיע. איין מאָל, ווען ער איז געקומען אויף א קורצע צייט נאָך אמסטערדאם, זיינען אייניגע פריינד צו איהם צוגעשטאנען, ער זאָל דיזען לעהרבוך צוגרייטען צום דרוק און לאָזען פערעפענטליכען. ער האָט עס ניט געוואָלט טאָן, נאָר זיי האָבען אָנגעצייגט, אז ווען דיזער בוך וועט געדרוקט ווערן, וועט איהם נאכהער לייכטער זיין צו פערעפענטליכען זיינע פילאָזאָפישע שריפטען. דאָס האָט אויף איהם געווירקט, און אזוי איז ערשינען זיין טראקטאט איבער דעקארט'ס פילאָזאָפיע. דיזער

בוך איז נאכהער איבערזעצט געוואָרן אויף האָלענדיש. אין דער הקדמה, וואָס זיין שילער און פריינד מעיער האָט אָנגעשריעבען, ווערט אויסדריקליך ערקלערט, אז ספינאָזא איז אין פיעלע פונקטען ניט איינפערשטאנדען מיט דעקארט'ן; נאָר אין דעם לעהרבוך זעלבסט צייגט זיך עס ארויס. דאָך האָט מען איהם צוליעב דיזען בוך געהאלטען, וויא עס איז שוין אויבען בעמערקט געוואָרן, פאר א קארטעזיאנער.

VI.

דער טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישער טראַקטאַט.

מיט זיין אייגענע קריטישע ווערק און פרייע מיינונגען איז ער ערשט ארויס פאר דער וועלט אין 1670, ווען עס איז ענדליך פער־עפענטליכט געוואָרן זיין בעריהמטער „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישער טראקטאט.“ אָנגעשריבען האָט ער איהם וואהרשיינליך מיט א יאָהר 5 פריהער, ווען ער איז אריבערגעפאָהרען נאָך וואָרבורג ניט ווייט פון האאג. דאָרטען האָבען שוין דיא קריסטען, וועלכע האָבען גע־הערט צו דער הערשענדער פּראָטעסטאנטען־קירכע, געקוקט אויף איהם מיט פיינדליכע אויגען. עס האָבען זיך זאָגאר געפונען 53 קריסטליכע פּרומאקעס, וועלכע האָבען אונטערגעשריעבען א פּראָטעסט געגען איהם אלס א גאָטלאָזען מענש. „דיזער ספּינאָזא“, האָבען זיי גע׳מסר׳ט, „שטאמט פון אידען, נאָר ער איז אן אטע־איסט, א פיינד פון יעדע רעליגיאָן און איבערהויפּט א שעדליכע און געפעהרליכע פּערזאָן.“ נאָר אין האָלאנד זיינען דיא צייטען פון אינקוויזיציאָן גליקליכערווייזע געווען פאַראיבער, רעליגיעזע פריי־הייט איז אלץ מעהר אנערקענט געוואָרן פון דער רעגירונג אונטער דער לייטונג פון אזא עהרליכען און דעמאָקראטישען שטאאטסמאן, וויא יאן־דע־וויטט, וועלכער איז אויך געוועזן פריינדליך צו ספּינאָ־זא׳ן; דארום האָט מען איהם דאָך געלאָזט וואָהנען און ארבייטען אין וואָרבורג.

אין דער צייט האָבען האָלאנד און ענגלאנד געפיהרט א מלחמה צוליב זייערע האנדעלס־אינטערעסען. ספּינאָזא, וועלכער האָט זעהר ליעב געהאט האָלאנד און האָט געאכטעט דעם דעמאָקראטישען

פיהרער יאן־דע־וויטט, האָט סימפּאַטיזירט מיט דיא האָלענדער אין זייערע קאמפּפען געגען שפּאניען, ענגלאנד און פראנקרייך; אָבער אין א בריעף צו איינעם פון זיינע פערעהרער דריקט ער זיך אזוי אוים וועגען דיא מלחמה:

„דיזע אלע גערודערס רופען אין מיר ארוים ניט געלעכטער און ניט טרערען, זאָנדערן ערנסטע געדאנקען און א שטרעבונג נאָכצופאָרשען דיא מענשליכע נאטור. איך האלט ניט פאר מעגליך אָפּצולאכען פון דער מענשליכער נאטור, נאָך וויי'ניגער איהר צו בעקלאָגען; דען איך רעכען, אז מענשען, אזוי וויא אלעם אנדערעס, זיינען בלויז א טהייל פון דער נאטור, און איך וויים ניט, וויא אזוי יעדער טהייל פון דער נאטור שטימט מיט איהר גאנצעם און וויא וויים איין טהייל הענגט אָפּ פון דיא אנדערע“.

אין דעם זעלבען בריף גיט ער צו וויסען, אז ער שרייבט א „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישען טראקטאט“, א ווערק, וועו ער לאכט אָפּט און ערגערט זיך נאָך עפּטער אין דער צייט פון שרייבען. ער האָט גאנץ גוט געוואוסט, אז דיזער בוך וועט ארויסרופען א שטורם מיט פּראָטעסטען און גוואלדען אין דער רעליגיעזער וועלט, דארום האָט ער ניט אונטערשריעבען זיין נאָמען. מען האָט זאָגאר אָנגעגעבען פאלש דעם נאָמען פון דעם דרוקער און פון דער שטאָט אויף דעם פּאָרדערבלאט. עס האָט געהייסען, אז דער „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישער טראקטאט“ איז ארויסגעגעבען געוואָרען פון הענריך קאָנראד אין האמבורג, ווערענד אין דער ווירקליכקייט איז ער געדרוקט געוואָרען ביי קריסטאָף קאָנראד אין אמסטערדאם. נאָר מען איז באלד דערגאנגען דעם נאָמען פון דעם שרייבער, דען ספּינאָזא האָט עס גאָר ניט געהאלטען בסוד. ער אליין האָט זיך ניט געשראָקען אָנצוגעבען זיין נאָמען. וויא עס ווייזט אוים, האָט מען געזוכט אָפּצונארען דיא גייסטליכע, אום זיי זאָלען ניט אָנפאלען אויף דיא האָלענדישע רעגירונג און בעזאָנדערס אויף יאן־דע־וויטט, וועלכער האָט בעשיצט דעם פרייען פילאָזאָף.

דער פולער טיטעל פון דיזען בוך האָט געלויטעט: „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישער טראקטאט — ענטהאלט אייניגע בעטראכטונגען,

אין וועלכע עס ווערט בעוויזען, אז פרייהייט פון דענקען קען ערלויבט ווערן ניט נאָר אָהן שום שאדען פיר פרומקייט, זאָנדערן קען ניט אונטערדריקט ווערן אָהן געפאהר פיר פרייהייט און פיר פרומקייט".

דיזען בוך האָט ער אָנגעשריעבען מיט הארץ און זאָגאר מיט ליידענשאפט. דער טיעפער דענקער האָט זיך אין פיעלע שטעלען ארויסגעצייגט אלס א הייסער און מוטהיגער פרייהייטס־קעמפפער. ער איז ארוים מיט פייער געגען אלע רעאקציאָנערען און גייסטליכע, וועלכע פערפאָלגען יעדען פרייען געדאנקען און ווילען צווינגען אלע מענשען ניט אנדערס צו גלויבען און צו דענקען וויא זיי. נאכהער האָט ער געזוכט צו צייגען, אז עס איז שעדליך פאר דעם שטאאט צו אונטערדריקען דיא פרייהייט פון געדאנקען און פון וואָרט. דיא געזעצע, האָט ער געזאָגט, וואָס צווינגען מענשען צו ריידען און צו האנדלען געגען זייערע איבערצייגונגען, מוזען נאָר ענטוויקלען פאלשקייט און צבוע'עצסטווע און דערמיט אונטערגראָבען דעם פונדאמענט פון א ריכטיגע געזעלשאפט.

ריידענדיג וועגען דיא פערפאָלגונגען געגען געוויסע סעקטען, פרעגט ער אין איין אָרט: „איז עס דען ניט אן אונגליק פיר דעם שטאאט, ווען עהרליכע מענשען, וואָס קענען ניט דענקען וויא אנדערע און וואָס קענען זיך ניט פערשטעלען, ווערן ארויסגעיאָגט פון לאנד? איז עס ניט אן אונגליק, ווען מענשען, וועלכע זיינען ניט שולדיג אין קיין פערברעכען, אין קיינע שלעכטע האנדלונגען, ווערן ערקלערט פאר פיינדע פון שטאאט און ווערן הינגעריכטעט, און ווען דער עשאפאָט, וואָס דארף זיין א שרעק פאר פערברעכער, ווערט אומגעוואנדעלט אין א טריבונע, פון וועלכער מען גיט דיא בירגער ביישפיעלען פון מוטה און פון ערהאבענע זעלבסטאויפאָפפערונג? מענשען, וואָס זיינען זיכער אין זייערע איבערצייגונגען, האָבען קיין מורא ניט פאר'ן טויט און בעטען ניט אום גנאדע. זיי האָבען קיינע געוויסענביסען, וועלכע זיינען דער רעזולטאט פון א פערברעכען, און האלטען עס ניט פאר א שטראָף, זאָנדערן פאר אן עהרע און גדולה צו שטארבען פאר א גוטע זאך."

דאָס זיינען ווערטער פון א פייערדיגען רעוואָלוציאָנער; אָבער ניט דערפאר איז מען אויף איהם אָנגעפאלען מיט א ווילדען צאָרן פון אלע זייטען. מען וואָלט איהם פערגעבען אלע זיינע געוואגטע אויספיהרונגען וועגען דיא נוצען פון פרייהייט פון געוויסען, ווען ער וואָלט אין דער זעלבער צייט ניט קריטיקירט דיא ביבעל זעלבסט און ניט ערקלערט, דאָס ער גלויבט ניט אין נסים, נביאות און געטליכע אָפּפענבארונג. מען האלט איהם מיט רעכט פאר דעם פאָטער פון ביבלישע קריטיק אויף דעם גרונד פון גראמאטיקע און שפּראך, דען ער האָט פיעלע פונקטען דער ערשטער אויפגעוויזען און פעסטגעשטעלט. דיא ביבעל האָט ער בעטראכטעט איינפאך אלס א בוך, וועלכער ענטהאלט דיא געשיכטע, גלויבען, מנהגים און געזעצע פון אידען. שטיצענדיג זיך אויף זיין גרינדליכע קענטניס פון לשון קדש און פון דער אידישער ליטעראטור, האָט ער געזוכט צו צייגען, אז אין דער ביבעל געפינען זיך פיעלע פעהלערס פון אי־בערשרייבערס, פיעלע אריינגעשטעלטע און פערדרעהטע פסוקים, און אז דיא הייליגע שריפטען זיינען ניט דיא ארבייט פון זייערע אָנגענומענע פערפאסערס. אפילו דיא עשרת הדברות זיינען ניט פערבליבען אין זייער אָריגינעלער פאָרמע. דערביי האָט ער זיך בע־נוצט מיט פיעלע דונקעלע אָנדייטונגען פון אבן־עזרא, וועלכע זיי־נען קלאָר געוואָרן אין זיין קאָפּ.

מיר קענען זיך דאָ ניט אריינלאָזען אין איינצעלהייטען וועגען ספּינאָזא'ס קריטישע נאָכפאָרשונגען, ניט נאָר אזוי וויל דאָס וועט פערנעהמען צו פיעל פּלאץ, זאָנדערן ווייל אין אונזער צייט האָט מען אויך געמאכט ריזיגע פאָרטשריטע אין קריטישע נאָכפאָרשונ־גען איבער רעליגיאָנען און אלע הייליגע שריפטען. דער „טעלאָגיקאָ־פּאָליטישער טראקטאט" האָט נאָר א גרויסען היסטאָרישען ווערטה אלס דער אָנפאנג פון א פרייע בעטראכטונג איבער דער ביבעל.

נאָר אין 17טען יאהרהונדערט זיינען דאָס געווען איינפאך רע־וואָלוציאָנערע ערקלערונגען. דיא גייסטליכע האָבען ערקלערט, אז „ספּינאָזא האָט געעפענט דיא טירען פון גיהנם און האָט א לאָז גע־טאָן אלע טייוואָלים אויף דיא זינדיגע מענשהייט". עס איז אונ־

ערהערט, עס איז גרויליך, עס איז הימעל־שרייענד, האָבען זיי גע־גוואלדעוועט און געשאָטען פעך און שוועבעל אויף דעם אָרימען פי־לאָזאָף. איינער האָט איהם טיטולירט: „דער פאלשער לעהרער, וואָס איז געבאָרען געוואָרן פיר דעם אונטערגאנג פון רעליגיאָן און שטאאט“. אן אנדערער האָט ערקלערט, אז „דער בוך איז פול מיט ענטדעקונגען, וועלכע מען האָט נור געקענט שעפּען אין גיהנם.“ א דריטער האָט געשריעבען: „דיזער גאָטלאָזער שרייבער האָט דער־גרייכט אין זיין חוצפה און אפּיקורסת אזוי ווייט, אז ער בעהויפּ־טעט, דאָס דיא נביאות זיינען גאָר בעגרינדעט אויף דיא פאלשע איינבילדונגען פון דיא פּראָפעטען, דאָס דיא פּראָפעטען האָבען כלומרשט זיך גענארט, אזוי וויא דיא אפּאָסטאָלען. ביידע, זאָגט ער, האָבען נאָר געשריעבען נאָך זייער נאטירליכען פערשטאנד אָהן אירגענד וועלכע ענטפּלעקונג אָדער הימלישע אריינמישונג. נאָך מעהר, ער זאָגט, אז זיי האָבען זיך גאָר געסטארעט צוצופּאסען דיא רעליגיאָן צו דיא בעגריפע פון זייער צייט און אז דארום האָט יעדער איצט דאָס רעכט צו פערטייטשען דיא הייליגע שריפטען נאָך זיין איינענעם פערשטאנד.“

דיא געפילדערס געגען דעם „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישען טראקטאט“ זיינען געוואָרען אזוי גרויס אין האָלאנד גופא, אז באלד נאָך דעם שרעקליכען טויט פון יאן־דע־וויטט האָט מען איהם פערבאָטען. עס האָבען זיך אָבער דאָך געפונען א סך לעזערס, זאָ דאָס מען האָט דעם פערבאָטענעם בוך איבערגעדרוקט אין 1673 אונטער אזעלכע אויסגעטראכטע נעמען: „דיא ערשטע זאמלונג פון דיא היסטאָרישע ווערק פון דאניעל גענזיוס,“ „נייע טהעאָריע פון אלגעמיינע מעדי־ציין, פון פראנציסק דע־לא־באָע־סילוואָ,“ „זאמלונג פון כירורגישע ווערק פון הענריקעץ דע־ווילאקאָרטא, לייב־ארצט פון דיא קעניגע פיליפּ IV און קארל II“. דעם נאָמען פון דעם קעניגליכען לייב־ארצט האָט מען הפנים אויסגעקליבען, אום ספינאָזא׳ס ווערק זאָל מען אויך קענען אריינשמוגלען אין שפאניען.

איניגע פריינדע האָבען געוואָלט אָפּדרוקען א האָלענדישע איבערזעצונג פון „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישען טראקטאט,“ וועלכער

איז געשריעבען געוועזן וויא אלע אנדערע ווערק פון ספינאָזא אויף לאטייניש; נאָר דער פילאָזאָף, וועלכער האָט דערזעהען, וואָס פאר א גערודער זיין בוך האָט אָנגעמאכט אפילו צווישען געבילדעטע מענשען, האָט געבעטען, אז מען זאָל עס ניט טאָן, ווייל דיא איבער־זעצונג וועט זיכער פערבאָטען ווערען. ערשט עטליכע יאָהר נאָך זיין טויט זיינען ערשיענען איבערזעצונגען פון „טעאָלאָגיקאָ־פאָליטישען טראַקטאט" אין פראנצויזיש, ענגליש און האָלענדיש.

VII.

עדעלמוטהיגע ענטזאַגונג צו זיין פּראָפּעסאָר אין הײדעלבער־גער אוניווערזיטעט.

ספּינאָזא האָט קיינעם ניט געענטפערט. פיעלע אטאקעס אויף דעם „טעאָלאָגיקא־פּאָליטישען טראקטאט“ זיינען געוועזען אזוי דום און לעכערליך, דאָס ער האָט זיי אפילו ניט געוואָלט איבערלעזען. ער האָט פּאָרטגעזעצט זיין שווערע ארבייט צו ענדיגען „דיא עטיקע,“ אין וועלכער ער האָט ענטוויקעלט זיין גאנצע פילאָזאָפיע. אין דיזער צייט, ווען אלע גייסטליכע האָבען איהם ביטער אטאקירט און פערלוימדעט און ווען אפילו אייניגע פון זיינע פריהערע פער־עהרערס זיינען אָבגעשטאנען פון איהם, ווייל זיי האָבען זיך דער־שראָקען פאר זיין ראדיקאלע קריטיק, איז ער געוויס ניט ווייניג ער־שטוינט געווען, ווען ער האָט ערהאלטען א׳ן איינלאדונג אין נאָמען פון דעם זעהר ליבעראלען קורפירסט, קארל לודוויג, וועלכער האָט אונטערשטיצט פילאָזאָפען און געלעהרטע, אָנצונעהמען דיא שטעלע פון א פּראָפּעסאָר פון פילאָזאָפיע אין הײדעלבערגער אוניווערזי־טעט. ער וואָלט פיעלייכט אָנגענומען דעם פּארשלאג, ווען אין דעם איינלאדונגס־בריעף וואָלט ניט געשטאנען פאָלגענדע פראזע: „איהר וועט האָבען פולע פרייהייט צו פילאָזאָפירען, נאָר דער גנעדיגער קורפירסט האָפט, אז איהר וועט זיך ניט בענוצען דערמיט צו צו־טרייסלען דיא גרונדען פון דער שטאאטס־רעליגיאָן.“

דער עדעלער פילאָזאָף האָט גאנץ גוט פערשטאנען, אז דאָס בע־דייטעט צו מאכען פשרות מיט זיין געוויסען און ניט ארויסצוזאָ־גען דיא פולע וואהרהייט, פאר וועלכע ער האָט אזוי שווער גע־קעמפּפט און אזוי פיעל געליטען. ער האָט דארום געשיקט פאָל־גענדע אנטוואָרט, וועלכע כאראקטעריזירט אם בעסטען דיזען עדעל־מוטהיגען מאן און פרייען דענקער: „אויב איך וואָלט ווען עס איז געטראכט צו ווערען א פּראָפּעסאָר אין אירגענד וועלכען אוניווער־

זיטעט, וואָלט איך זיכער ניט געוואונשען א בעסערע שטעלע וויא דער גנעדיגער קורפירסט שלאָגט מיר פאָר, בעזאָנדערס נאָך דערויבער, ווייל מען ערלויבט מיר פילאָזאָפישע פרייהייט. אָבער אזוי וויא איך האָב קיין מאָל ניט געהאט דיא אבזיכט ארויסצוטרעטען אלס עפענטליכער לעהרער, זאָ האָב איך ניט געקענט בעשליסען, וויא פיעל איך האָב ניט נאָכגעטראכט, צו בענוצען זיך מיט אזא גליקליכען צופאל. ערשטענס, דענק איך, אז דיא בעשעפטיגונגען אלס פראָפעסאָר וועלען מיר שטערען אין מיינע ווייטערע פילאָזאָפישע ארבייט; צווייטענס, ווייס איך ניט אין וועלכע גרענצען דארף זיך געפינען דיא מיר ערלויבטע פרייהייט צו פילאָזאָפירען, אום ניט ארוסצורופען א פערדאכט אין שטרעבונגען אָנצוגרייפען דיא שטאאטס־רעליגיאָן.

„דיא אורזאכע פון צוויסטיגקייטען וועגען רעליגיעזע פראגען ליעגט געוועהנליך ניט אזוי אין דער הייסקייט פון דעם רעליגיעזען געפיהל, וויא אין פערשיעדענע איינפאכע מענשליכע ליידענשאפטען און אויך אין דעם גייסט פון ווידערשפרוך, צוליעב וועלכען אפילו ריכטיגע זאכען ווערן פערדרעהט און פערדאמט. אזוי וויא איך האָב אויספּרובירט אזעלכע אונאנגענעהמליכקייטען אפילו אין מיין איינזאמען לעבען, האָב איך מעהר גרונד צו פירכטען פאר זיי, ווען איך וועל פערנעהמען א הויכע שטעלע.

„דערפון קענט איהר זעהען, האָכגעשעצטער הערר, דאָס ניט דיא האָפנונג אויף א בעסערע לאגע האלט מיך דאָ אָפּ, זאָנדערן בלויז מיין ליעבע צו רוהע, וועלכע איך האָף צו פערזיכערען געוויסערמאסען דורך צוריקהאלטען זיך פון עפענטליכע לעקציעס. דארום בעט איך אכטונגספאָל דעם גנעדיגען קורפירסט, אז ער זאָל אזוי גוט זיין מיך צו בעפרייען פון דער שטעלע, וועלכע ער האָט פאר מיר בעשטימט.“

דיזער בריעף צייגט ניט נאָר, אז ספינאָזא האָט ניט געוואָלט אומבייטען זיין אָרימע פרייהייט אויף א גוט־בעלוינטע אָפיציעלע שטעלע, וואו ער וואָלט זיך געפילט בעשרענקט טראָץ דיא ערלויבנים

צו פרעדיגען פריי זיין פילאָזאָפיע, זאָנדערן אויך, אז ער האָט מעהר פון אלעם געשעצט א רוהיגען לעבען. אין יענע צייטען, ווען שרייבערס און פילאָזאָפען האָבען ניט געקענט מאכען א לעבען פון זייער פעדער און האָבען נאָך געמוזט אָנקומען צו רייכע שעצערס פון קונסט און וויסענשאפטען צו קענען דרוקען זייערע ווערק—אין אזעלכע צייטען האָט מען טאקע בעדארפט זיין אזא הייליגער מענש וויא ספינאָזא, אום זיך צו ענטזאגען פון א שטעלע, וועלכע וואָלט איהם פערשאפט כבוד און א לעבען אָהן מאטעריעלע זאָרגען. אנדערע פילאָזאָפען און געלעהרטע וואָלטען זיך אָנגעכאפט אָן אזא שטעלע מיטביידע הענד. ניט נאָר לייבניץ, וועלכער האָט זיך געחנפ'עט צו פירסטען און גלחים און איז פון הויט געקראָכען צו קענען צוזעצען צו זיין נאָמען (א נאָמען מיט רעכט בעריהמט אין דער וועלט געשיכטע) דעם טיטול באראָן מיט א „פאָן", וואָלט מיט פערגעניגען אָנגענומען צו זיין פראָפעסאָר אין היידעלבערגער אוניווערזיטעט, זאָנדערן אפילו דעקארט.

ווען ספינאָזא האָט צוריקגעוויזען אזא גוטע און עהרענהאפטע שטעלע, האָט ער געוואָהנט אין א פענסיאָן ביי אן אלמנה אין האאג. נאָר זיינע מיטעל זיינען געווען אזוי קליין, אז ער האָט באלד געמוזט איבערציהען צו דעם אָרימען מאלער וואן־דער־ספיק, ביי וועמען ער האָט געוואָהנט ביז זיין טויט.

VIII.

פרעדיגט פערגניגען און לעבט וויא א פרוש.

זיינע נעהענטסטע פריינד האבען דערצעהלט, אז איין מאל איז ער 3 מאנאט כסדר ניט ארוים פון זיין צימער. אום זיך אביסעל צו צערשטרייען און צו בעפרייען זיין מוח פון פילאזאפישע געדאנקען, פלעגט ער ליעב האבען צו בעטראכטען דעם קאמפף פון פליעגען און שפינען אונטער א מיקראסקאפ. מאנכעס מאל פלעגט ער מאלען מיט א בליישטיפט בילדער, בעזאנדערס פארטרעטען פון זיינע פריינד און פון דיא איהם בעקאנטע פאלקס פיהרער. זיינע פארטרעטען האבען געהאט אן עהנליכקייט צו דיא אריגינאלען. איין מאל האט ער זיך זעלבסט אבגעמאלען, קוקענדיג אין א שפיעגעל, אין דעם קאסטיום פון דעם בעריהמטען נעאפאלטאנישען פישער מאזאניעלא, וועלכער האט אנגעפיהרט א מיאטעזש געגען דעם קעניג און איז ערמארדעט געווארען אין 1647. וואהרשיינליך איז ספינאזא געוועזען זעהר אויפגעלייגט אדער האט גלאט געוואלט מאכען א שפאס, ווען ער האט זיך אזוי אפגעמאלט, דען דיא ראלע פון פייערדיגען רעוואלוציאנער מאזאניעלא האט נאטירליך ניט געפאסט צו אזא רוהיגען פילאזאף. נאר עס איז מעגליך, אז ער האט סימפאטיזירט מיט מאזאניעלא, דען ער האט איבערהויפט סימפאטיזירט מיט דעמאקראטישע פאלקספיהרער. אין זיינע געדאנקען איז ער זיכער געוועזען רעוואלוציאנער.

אייניגע פון זיינע פריינד און פערעהרער האבען איהם ניט איין מאל פארגעשלאגען שטיצע, אבער ער האט זיך שטענדיג ענטזאגט, ערקלעהרענדיג, אז ער האט גענוג פון זיין ארבייט. אפילו ווען מען פלעגט איהם איינלאדען צו א גוטען מאהלצייט, פלעגט ער זיך

אָפּזאָגען, אָבוואָהל ער האָט אָפּט מעהר ניט געהאט וויא מילכיגע זופּ און א שטיקעל ברויט מיט עטוואָס ביער א גאנצען טאָג. ער איז אויך געגאנגען ארים געקליידעט. זיין חאלאט איז געווען אויסגע־טראָגען און אין ערטער אָפּגעריסען.

סימאָן דע־וורים, איינער פון זיינע בעסטע נאָכפאָלגער און טרייעסטע פריינד, האָט זיך ביי איהם געבעטען צו נעהמען א גע־שאנק פון 2000 גולדען, אָבער ער האָט זיך ענטזאגט מיט דער בע־מערקונג, אז ער האָט גענוג וויא פיעל ער ברויכט און אז אזא גרויסע סומע געלד וואָלט איהם נאָר געשטערט צו ארבייטען. דיזער סימאָן דע־וורים איז געשטאָרבען א קורצע צייט נאָכדעם. ער האָט געוואָלט איבערלאָזען זיין גאנצען פערמעגען זיין געאכטעטען לעהרער, אָבער ספּינאָזא האָט איהם געבעטען דאָס ניט צו טאָן און אָנצושרייבען א צוואה אויף דעם נאָמען פון זיין ברודער, דעם געזעצליכען יורש. סימאן דע־וורים האָט איהם געפאָלגט; אָבער אין דער צוואה האָט ער אָנגעשריעבען א פּונקט, אז מען זאָל יעהרליך געבען ספּינאָזא'ן א פּענסיע פון 500 גולדען. דער פילאָזאָף האָט אָנפאנגס זיך ענטזאגט אויך פון דיזער ירושה, אָבוואָהל אין דער צייט האָט ער שוין גאָר קיין כח ניט געהאט צו שלייפען גלאָז און דיא שווינדזוכט האָט איהם אלץ שטארקער געטריבען אין קבר. נאָר דער יורש, וועלכער האָט איהם אויך פערעהרט, איז אזוי צוגעשטאנען אז ער האָט שליסליך אָנגענומען דיא פּענסיע, אָבער נאָכהער האָט ער ערקלערט, אז 500 גולדען איז צופיעל פאר איהם און האָט מעהר ניט גענומען וויא 300 גולדען. ארום דער צייט האָט ער אויך געהאט נאָך א קליינע פּענסיע, וועלכע דער עדעלער יאן־דע־וויטט האָט איהם איבערגע־לאָזען.

דאָס איז געווען א גרויסע הילפע פאר איהם אין דיא לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען, ווען דיא שווינדזוכט האָט איהם אויסגע־צעהרט, אז ער האָט זיך קוים געקענט האלטען אויף דיא פיס.

אזוי האָט ער זיין גאנצען לעבען געלעבט וויא א פּרוש, אין גרוים דחקות, אָבוואָהל ער האָט גאָר ניט געהאלטען דערפון, אז א מענש דארף זיך קוועלען און אָפּקומען אויף דער וועלט. פּארקעהרט,

ער האָט געדיינקט, אז דער מענש דארף זוכען געזונטע פערגעניגען און געניסען פון דער וועלט. אין איין אָרט פון זיין „עטיקע“ שרייבט ער וועגען דעם אזוי:

„נאָר א פינסטערער און טרויעריגער אבערגלויבען קען אונז שטערען צו געניסען. מיין מיינונג איז: קיין גאָט און קיינער, אויסער דיא יעניגע וואָס האסען מיך, קען ניט געפינען א פערגעניגען אין מיין שוואכקייט און אין מיינע צרות און רעכענען פאר א גוטע זאך טרערען, שרעק, וויטאָגען א. ז. וו., וועלכע צייגען אָן אויף א שוואכקייט פון דער נשמה. פארקעהרט, וואָס מעהר פערגעניגען מיר ערהאלטען, דערגרייכען מיר אלץ מעהר צו פאָלקאָמענהייט, דאָס הייסט מיר ווערען נויטוועגדיגערווייזע בעטהייליגט אין דער געטליכער נאטור. דארום איז עס דיא אויפגאבע פון א חכם צו בענוצען זיך מיט זאכען און, וויא ווייט מעגליך, זיי צו געניסען, אָבער ניט ביז ווידערווערטיגקייט, דען דאָס איז שוין ניט א גענוס. א ווייזער מאן, זאָג איך, דארף זיך פערזאָרגען און אויפהאלטען מיט אנגענעהמע און מעסיגע שפייז און געטרענק און אויך מיט דעם וואָהלשמעקען פון שעהנע און בליהענדע פלאנצען, מיט שעהנע קליידער, מוזיק, שפיעלען און פיזישע איבונגען, מיט טהעאטער און אנדערע אזעלכע זאכען, מיט וועלכע יעדערער קען זיך בענוצען אָהן שאָדען פאר אן אנדערן. דען דער מענשליכער קערפער איז צוזאמענגעשטעלט פון פיעלע טהיילען מיט א פערשיעדענע נאטור, וועלכע נויטיגען זיך שטענדיג אין נייע און פערשיעדענארטיגע נאהרונג, אום דער קערפער זאָל גלייך זיין פעהיג צו אלעס, וואָס קען ארויסקומען פון זיין נאטור, און פאָלגליך אויך, אום דיא נשמה זאָל פעהיג זיין צו בענעהמען און דערגרייכען פיעלע זאכען.“

אין דעם פונקט האָט ספינאָזא ניט געהאלטען פון זיין אייגענער לעהרע; נאָר אין דער פראגע וועגען לעבענסגענוס האָט זיך ביי איהם טהעאָריע אָבגעטהיילט פון פראקטיקע. ער האָט געפּרעדיגט צו לעבען אין פערגעניגען און אליין האָט ער נאָר געליטען, האָט זיך אָבגעזאָגט און געמוזט אָבזאָגען פון דיא געוועהנליכע זאכען אין טאָג־טעגליכען לעבען. ער האָט אפילו געמוזט אליין קאָכען, אום צו

קענען דערהאַלטען דיא נשמה אין גוף און ניט צו בלייבען א בעל־חוב און צו זיין גלייך, וויא ער האָט א מאָל אליין זיך אויסגעדריקט שפּאסהאפט, צו „א שלאנג וואָס האלט איהר עק אין איהרע אייגענע צעהנער."

דיא אורזאכע פון דיזען ווידערשפּרוך צווישען טהעאָריע און פּראקטיקע קענען מיר זיך נאָר ערקלערען דורך ספּינאָזא'ס זעלטענע בעשיידענהייט, דורך זיין אָבגעזונדערטקייט פון דער געזעלשאפט (דיא אידען האָבען איהם אָבגעשטויסען פון זיך און צו דיא קריס־טען איז ער ניט צוגעשטאנען, אויסער צו עטליכע איינצעלנע פּער־זאָנען), דורך זיין געוואָהנהייט צו לעבען אין ארמוטה און זיך צו־פריעדען צו שטעלען מיט ווייניג, דורך זיין עדעלען וואונש צו זיין פאָלשטענדיג אונאבהענגיגג און צו לעבען נאָר פון דיא פרוכטען פון זיין ארבייט און בעזאָנדערס דורך זיין ליעבע צו פילאָזאָפיע און וויסענשאפטען. זיין „עטיקע" צייגט, אז דעם גרעסטען פערגעניגען האָט ער געהאט, ווען ער האָט זיך געקענט פערטיעפען און אָבגע־בען אין גאנצען צו זיינע ערהאבענע געדאנקען וועגען גאָט, נאַטור און מענשען. מען קען זאָגען וועגען איהם, אז ער האָט געלעבט אין זיין פילאָזאָפיע.

IX.

ספינאָזאַ'ס פּאָליטישע איבערצייגונגען און טויט.

אין אלע אנדערע הינזיכטען איז ספינאָזא געבליבען טריי ניט נאָר צו זיין אייגענער נאטור, זאָנדערן אויך צו זיינע פילאָזאָפישע און סאָציאל־פּאָליטישע איבערצייגונגען. אין זיין „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישען טראקטאט" האָט ער געפּרעדיגט, אז יעדער בירגער איז פערפּפליכטעט צו קעמפּפען געגען אונרעכט און פאלשקייט מיט אלע מעגליכע געזעצליכע מיטעל, און ער האָט אליין אזוי געהאנדעלט, ווען ער האָט נאָר געהאט א געלעגענהייט דערצו.

אויבען איז שוין אָנגעצייגט געווען, אז ער האָט העפטיג פּראָטעסטירט אין נאָמען פון פרייהייט געגען דעם בעשלוס איהם ארויסצושיקען פון אמסטערדאם, אזוי איז ער אויך ארויסגעטראָטען פאר זיין רעכט נאָך דעם טויט פון זיין פאָטער, ווען זיינע שוועסטער האָבען זיך ענטזאגט איהם צו געבען א חלק פון דער ירושה אויף דעם גרונד, דאָס דורך דעם חרם האָט ער פערלאָרען אלע בירגערליכע רעכט. מיר ווייסען שוין, אז ער האָט זיך גאנץ ווייניג געקימערט וועגען געלד איבערהויפּט. דיא ירושה פון זיין פאָטער איז אויך געווען א גאנץ קליינע, און ווען ער האָט געוואונען דעם פּראָצעס, האָט ער גערן אָבגעגעבען אליין זיין חלק צו זיינע שוועסטער. אָבער ער האָט געהאלטען פאר נויטיג אָנצופאנגען א פּראָצעס אויס פּרינציפּ, אום צו בעשטימען דורך א געריכט, אז א חרם איז ניט גילטיג אין פּאָליטישע בירגערליכע אנגעלעגענהייטען. ווען זיינע שוועסטער וואָלטען ניט אָנגעגעבען דעם חרם אלס גרונד, ווארום זיי ווילען איהם ניט געבען א חלק פון דער ירושה, וואָלט ער זיכער קיין מאָל ניט אָנגעפאנגען א פּראָצעס וועגען דעם.

זיין ווירטה, דער עהרליכער מאלער וואן־דער־ספּיק, האָט דערצעהלט, אז דער פילאָזאָף איז אזוי אויפגערעגט און צוקאָכט געווען, ווען ער האָט זיך דערוואוסט וועגען דעם טראגישען סוף פון זיין

פריינד יאן־דע־וויטט, דאָס ער האָט געוואָלט ארויסלויפען אויף אַן עפענטליכען פּלאַץ אין האאג און אָנקלעפּען א פּראָקלאמאציאָן געגען דיא ווילדע מענגע, וועלכע האָט ערמאָרדעט דעם עדעלען שטאאטסמאן. אין דיזער פּראָקלאמאציאָן, וועלכע ער האָט אין הייליגען לעגנעם און אין דער גרעסטער אויפרעגונג אָנגעשריעבען, האָט ער דיא מערדערס און דיא פּאָליטישע געגנערס פון יאן־דע־וויטט גערופען „געמיינסטע באַרבאַרען.“ וואן־דער־ספּיק האָט ערקלערט דעם פילאָזאָף, אז ער שפּיעלט איינפאך מיט זיין לעבען, ווען ער וועט אָנקלעפּען דיא פּראָקלאמאציאָן, אָבער ספּינאָזא האָט איהם ניט געהערט און האָט זיך געאיילט ארויסצוגיין אין גאַס. אום איהם אָפּצוהאַלטען פון אזא געפעהרליכען שריט, האָט וואן־דער־ספּיק איהם איינפאך פערשלאָסען אין זיין צימער.

דיא ערמאָרדונג פון יאן־דע־וויטט איז געווען אזא ווילדער פערברעכען, אז אלע פּאָלקספריינדע זיינען אויפגעבראכט געוואָרען. ער איז געווען איינער פון דיא עדעלסטע מענער פון זיין צייט און א זעהר פעהיגער שטאאטסמאן דערצו. צוואנציג יאָהר איז ער געווען דער הויפּטמיניסטער פון האָלאנד און דער פיהרער פון דער רעפּובליקאנער פּארטיי. אונטער זיין רעגיערונג האָט עס האָלאנד דערגרייכט דיא העכסטע שטופע פון איהר מאכט. נאָר אין 1672 יאָהר איז האָלאנד פּלוצלונג בעפאלען געוואָרען פון א גרויסע פראנצויזישע ארמעע, וואָס דער קעניג לודוויג XIV האָט געשיקט צו אונטערדריקען דיא רעפּובליק, דעם נעסט פון פרייהייט אין יענער צייט.

דיא האָלענדישע רעגיערונג האָט קיין צייט געהאט זיך פּאָרצובערייטען. דיא פראנצויזישע ארמעע האָט דארום מארשירט אָהן שטערונגען. יאן־דע־וויטט איז דאן געצוואונגען געווען צו נעהמען זיך צו דיפּלאָמאטישע מיטעל. ער האָט אָנגעפאנגען צו פערהאנדלען מיט פּרינץ קאָנדע, דעם קאָמאנדיר פון דער פראנצויזישער ארמעע. זיינע פּאָליטישע געגנער האָבען דאן פערשפּרייטעט פאלשע קלאַגען, אז ער האָט פערראטהען דאָס פאטערלאנד, און א מענגע פון אָנגערייצטע בויאנעס איז אויף איהם אָנגעפאלען און האָט איהם

דערשלאָגען אויף טויט אין דער צייט, ווען ער איז געפאָהרען בע־זוכען זיין ברודער, וועלכער איז איינגעשפארט געוואָרען אין א גע־פענגנים אויף דער בעשולדיגונג אין האָכפערראטה.

עס האָט ניט פיעל געפעהלט, אז ספינאָזא זעלבסט זאָל האָבען אזא טראגישען סוף, וויא זיין עדעלער פריינד און בעשיצער יאן־דע־וויטט. אין 1673, אין דער צייט פון דער מלחמה מיט פראנקרייך, האָט ספינאָזא בעקומען א בריעף, אין וועלכען מען האָט איהם איינ־געלאדען צו קומען אין דער הויפטקווארטיר פון פרינץ קאָנדע, וועל־כער האָט געוואָלט איהם זעהען. דער בריעף איז געשריעבען געוואָ־רען פון זיינעם א פריינד, א פאלאָווניק מיט דעם נאָמען סטופּ, וועלכער האָט געדיענט אין דער פראנצויזישער אר׳מעע. דארום האָט ספינאָזא אָנגענומען דיא איינלאדונג; אָבער עס איז אויך זעהר מעג־ליך, אז זיין רייזע האָט געהאט א פּאָליטישען צוועק.

וואָס עס איז פאָרגעקומען אין דער פראנצויזישער הויפטקוואר־טיר, ווען ספינאָזא איז געקומען, ווייס מען ניט ביז היינטיגען טאָג. וואן־דער־ספּיק האָט נאכהער דערצעהלט, אז ספינאָזא האָט איהם איבערגעגעבען, דאָס דעם פרינץ קאָנדע האָט ער ניט געטראָפען און דאָס דער מארשאל לוקסאמבור האָט איהם פאָרגעשלאָגען אין דעם פרינץ׳ס נאָמען צו ווידמען א ווערק דעם פראנצויזישען קעניג. דער־פאר האָט מען איהם פערשפּראָכען א לעבענסלענגליכע פענסיע. נאָר אזוי וויא ספינאָזא איז געווען זעהר צוגעבונדען צו זיין פרייען פאטערלאנד און האָט אויך פיינט געהאט דעם פראנצויזישען קעניג, האָט ער זיך דערפון ענטזאגט. נאָך פראנצויזישע בעריכטען, האָט זיך ספינאָזא עטליכע מאָל אונטערהאלטען מיט פרינץ קאָנדע זעלבסט.

נאָר וויא דיא מעשה איז דאָרטען ניט געווען, זיכער איז עס, דאָס ווען ספינאָזא איז צוריקגעקומען נאָך האאג, האָט מען גלייך פערשפּרייטעט צווישען פּראָסטען פאָלק א קלאנג, דאָס ער איז א פערדעטהער און א פראנצויזישער שפּיאָן. אזוי וויא זיין פריינד־שאפט צו יאן־דע־וויטט איז געווען בעוואוסט, איז דער פערדאכט אויף איהם געוואָרען נאָך גרעסער. דיא געגענער פון יאן־דע־וויט׳ס

פארטיי האָבען וואהרשיינליך אונטערגעהעצט דעם המון געגען דעם פילאָזאָף, און אייניגע האָבען אָנגעפאנגען צו שרייען, אז „מען דארף מאכען א סוף מיט אזא געפעהרליכען מענש.“ וואן־דער־ספיק האָט זיך ערנסט געשראָקען, אז דיא מענגע וועט זיך אריינרייסען אין זיין הויז און וועט ערמאָרדען ספינאָזא׳ן. אָבער דער פילאָזאָף האָט איהם קאלטבלוטיג בערוהיגט.

„זאָרגט ניט וועגען מיר, האָט ער געזאָגט צו זייןווירטה. מיר איז זעהר לייכט זיך צו רעכטפערטיגען. פיעלע אָנגעזעהנע בירגער און אייניגע מיטגליעדער פון דער רעגיערונג ווייסען, וואָרום איך בין געפאָהרען. נאָר ווען עס וועט עטוואָס טרעפען, וויא נאָר דער המון וועט זיך א לאָז טאָן אויף אייער הויז, וועל איך ארויסגיין צו זיי, ווען זיי זאָלען אפילו וועלען מיך אומברייינגען, וויא דעם אונגליקליכען דע־וויטט. איך בין אן עהרליכער רעפובליקאנער און האָב קיין מאָל ניט געהאט אין זינען עטוואָס אנדערעס אויסער דעם נוצען און דעם נצחון פון מיין פאטערלאנד.“

דאָס צייגט קלאָר, אז ער איז געשיקט געוואָרען פון דער האָלענדישער רעגיערונג צום פרינץ קאָנדע וועגען געוויסע שטאאטס־אנגעלעגענהייטען. וואהרשיינליך האָט דיא רעגיערונג אויך בערוהיגט דאָס פאָלק וועגען ספינאָזא׳ס רייזע, דען מען האָט איהם ניט גערירהט און געלאָזען ענדיגען זיינע יאָהרען אין רוהע.

ניט פיעל איז איהם שוין געבליעבען צו לעבען. זיינע טעג זיינען געווען געצעהלטע, דיא שווינדזוכט האָט אין גאנצען אונטערגעגראָבען זיין געזונד טראָץ דעם, וואָס ער האָט זיך אָבגעהיט וויא וויט ער האָט נאָר געקענט. דער שטויב פון דיא געשליפטע גלאָז האָט זעהר שעדליך געווירקט אויף איהם און פערקירצט זיינע געצעהלטע יאָהרען. אין זיינע בריעף האָט ער ניט איין מאָל דערמאָנט, אז ער ליידעט פון בלוטפערלוסט און פיעבערס, וועלכע זיינען פער־בונדען מיט שווינדזוכט. זיינע פריינד האָבען גוט געוואוסט, אז ער וועט ניט לאנג ליידען אויף דער וועלט. איינער פון זיי האָט אין יאנואר 1677 געשריעבען צו לייבניץ׳ן: „איך האָב מורא, אז מיר וועלען באלד פערלירען ספינאָזא׳ן.“ א מאָנאט נאָכדעם איז דער

גרויסער און ערדלער פילאָזאָף אויסגעגאנגען. נאָך מיט א טאָג פאר זיין טויט איז ער ארונטער צו זיינע בעלי־הבתים, אום מיט זיי זיך א ביסעל אונטערהאלטען, וויא ער פלעגט עס אָפט טאָן. אָבער ער האָט זיך שוין געפיהלט זעהר שלעכט, דען ער האָט ארויסגערופען זיין פריינד מעיער פון אמסטערדאם. עטליכע שטונדען נאָך זיין פריינד׳ס קומען, דעם 21טען פעברואר 1677, האָט ער ארויסגעלאָזען דעם לעצטען אָטהעם פון זיינע פערצעהרטע לונגען. איינער פון זיינע פיינד האָט געשריעבען, אז „געלעהרטע האָבען געשטריי־טעט, אויב אזא געפעהרליכער אטהעאיסט האָט פערדיענט אזא לייכטען טויט“.

מיט עטליכע מאָנאט פאר זיין טויט איז איהם גראדע אויס־געקומען צו זעהען א גרויסען און פרעהליכען יום טוב פון דער אמסטערדאמער געמיינדע, וועלכע האָט איהם אָבגעשטויסען פון זיך. דאָס איז געווען דיא ערעפנונג פון דער הערליכער סינאגאָגע, וועלכע דיא פּאָרטוגעזער אידען האָבען אויפגעבויט אלע אינקוויזי־ציאָנען אויף צו להכעיס. מיט הונדערט יאָהר פריהער האָט אין אמסטערדאם קיין איד ניט געטאָרט וואָהנען און דיא אינקוויזי־ציאָן האָט דאָרט געהערשט מיט איהר גאנצע שרעקליכע מאכט. אין 17טען יאהרהונדערט איז שוין אָבער דער פּאָרטשריט געווען אזוי גרויס אין האָלאנד, אז פיעלע קריסטען האָבען אנטהייל גענו־מען אין דיא צערעמאָניעם לכבוד דער נייער גרויסער סינאגאָגע.

ספינאָזא האָט געקוקט פון וויטען אויף דיזע צערעמאָניעס און דיזע שמחה פון דיא אידען אין האָלאנד. וואָס ער האָט גע־פיהלט דערביי, דאָס האָט ער קיינעם ניט געזאָגט. ער איז דאן זעהר פערנומען געווען מיט פאָרבערייטונגען צו דרוקען זיין לעצטע און גרעסטע ווערק, „דיא עטיקע“, וועלכע איז ערשינען נאָך זיין טויט און פון וועלכע מיר וועלען ריידען אין נעכסטען קאפיטעל.

X.

ספינאָזאַ'ם לעצטע ווערק.

דער קערפּער פון דעם אונשטערבליכען פילאָזאָף איז ערעסטירט געוואָרען פון אן אפּטייקער, וועלכער האָט פערלאַנגט עטליכע גולדען פאר דיא רפואות, וואָס מען האָט ביי איהם גענומען אין דער צייט פון ספּינאָזא'ס קראנקהייט. זיין „פערמעגען" איז אויך פערהאַל־טען געוואָרען פאר קליינע חובות. דיזער פערמעגען איז בעשטאַנען פון א בעט, א מיקראָסקאָפּ, א שלייף־אינסטרומענט פאר גלעזער, עטליכע בילדער און ביכער. ווען מען האָט זיי פערקויפט, האָט קוים געקלעקט צו בעצאָהלען זיינע קליינע חובות. זיין שוועסטער האָט זיך גלייך ענטזאַגט פון איהרע רעכטע אויף זיין ירושה, ווייל זיא האָט איהם געהאַלטען פאר א פערשאָלטענעם נאָך דעם חרם.

זיינע פריינד האָבען איהם בעערדיגט מיט א שטיקעלע פּאראַד. כמעט אַלע פריידענקער פון דער שטאָט — זייער צאָהל איז אָבער געווען קליין — און 6 קארעטען האָבען געפאָלגט נאָך זיין אָרימען ארון. ער איז געשטאָרבען אָרים און איינזאם וויא ער האָט געלעבט.

אָבער ער האָט איבערגעלאָזען א גייסטיגען אוצר, וועלכער איז ערשט ריכטיג אָבגעשאַצט געוואָרען 200 יאָהר נאָך זיין טויט, ווען דיא גרעסטע געלעהרטע און פערטרעטער פון דיא ציוויליזירטעסטע נאציאָנען האָבען געפייערט זיין אנדענקען אין האאג, וואו מען האָט איהם אויך געשטעלט א דענקמאל אין 1880. דיזער אוצר איז בעשטאַנען אין דיא ווערק, וואָס ער האָט געלאָזען. ער האָט אָנ־געזאָגט זיין ווירטה וואַן־דער־ספּיק גלייך נאָך זיין טויט איינצופּאַ־קען אין א קאַסטען זיינע מאַנוסקריפּטען און זיי אוועקשיקען צו זיינע פריינד אין אמסטערדאם. דער עהרליכער מאַלער האָט פּינקט־ליך אויסגעפיהרט דיא בקשה פון דעם אָרימען און פערפאָלגטען פילאָזאָף און זיינע פריינדע האָבען זיי צו ענדע פון דעם זעלבען

יאָהר פערעפענטליכט נאָר מיט דיא ערשטע בוכשטאבען פון זיין נאָמען, ווייל ער האָט זיי פערבאָטען צו דרוקען זיין פולען נאָמען. דיזע Opera Posthuma (ווערק נאָך'ן טויט) האָבען ענטהאַל־טען: „דיא עטיקע", „דעם פּאָליטישען טראַקטאַט", „דיא גראַמאַ־טיקע פון דער העברעאישער שפּראַך" און זיין קאָרעספּאָנדענץ.

פון דיזע ווערק איז נאָר „דיא עטיקע" געווען געענדיגט, דיא איבעריגע האָבען ענטהאַלטען עטליכע קאַפּיטלעך. דעם „פּאָליטי־שען טראַקטאַט" האָט ספּינאָזא אָנגעפאַנגען צו שרייבען א קורצע צייט פאַר'ן טויט און האָט נאָר אויסגעדריקט זיינע בעטראַכטונגען איבער מאָנאַרכישע און אַריסטאָקראַטישע רעגירונגען. איבער דע־מאָקראַטישע רעפּובליקען האָט ער צייט געהאַט צו פערצייכנען עט־ליכע פראַזען, נאָר פון זיינע בריעף און פון דיא אויבען־דערמאָנטע פּאָליטישע האַנדלונגען, בעזאָנדערס פון דעם „טעאָלאָגיקאָ־פּאָלי־טישען טראַקטאַט", ווייס מען, אַז ער איז געווען אַן אַנהענגער פון אַזאַ רעפּובליק, אין וועלכער דאַס גאַנצע פאָלק זאָל האָבען אַ דעה.

דעם „דקדוק לשון הקדוש" האָט ער אָנגעשריבען, ווייל אין דעם „טעאָלאָגיקאָ־פּאָליטישען טראַקטאַט" האָט ער ערקלערט, אַז מען מוז גוט קענען דיא העברעאישע שפּראַך צו זיין אין שטאַנד גרינד־ליך צו פערשטעהען און צו פערטייטשען ריכטיג דיא הייליגע שריפטען. ער האָט עס געהאַלטען פאַר זיין פּפליכט בעקאַנט צו מאַ־כען דיא געלעהרטע מיט לשון קודש. אום צו געבען א ריכטיגע איבערזעצונג פון דער ביבעל, וויא ער האָט עס פערשטאַנען, האָט ער אויך אָנגעפאַנגען איהר צו איבערזעצען אין דער האָלענדישער שפּראַך. נאָר ער האָט איין מאָל פערברענט דיזע איבערזעצונג, מען ווייס ניט וואַרום. מען רעכענט, אַז ער האָט עס געטאָן אין איינע פון דיא מינוטען פון פערצווייפלונג, דען דער גרויסער פילאָזאָף איז נאָך אַלעמען אויך געווען א מענש.

XI

דיא עטיקע.

אין אלגעמיין האָט ספינאָזא ווייניג אָנגעשריעבען. דאָס איז מייסטענס געקומען דערפון, וואָס ער האָט אָבגעגעבען א סך צייט צו זיין ארבייט, אום צו האָבען פון וואָס צו לעבען, און צוליעב דעם, וואָס ער האָט געשריעבען „דיא עטיקע“ אין אזא פאָרמע, אז ער האָט געמוזט זעהר פיעל צייט פערברענגען אין נאָכטראכטען וועגען יעדען וואָרט און אָפט איבערשרייבען זאצען און קאפיטלעך. מען ווייס, אז ער האָט יאָהרענלאנג געארבייט אויף דיזען ווערק, אין וועלכען ער האָט ערקלערט זיין פילאָזאָפיע.

דיזע פאָרמע הייסט דיא געאָמעטרישע. דיא יעניגע, וואָס האָבען געלערנט געאָמעטריע, ווייסען גאנץ גוט, וואָס דאָס מיינט. פאר דיא יעניגע, וואָס זיינען אונבעקאנט מיט געאָמעטריע און איבערהויפט מיט דעם מאטעמאטישען מעטהאָד, וועלען מיר אין קורצען בעמערקען, אז דאָס מיינט ציהען שליסע פון געוויסע זעלבסטפערשטענדליכע פונקטען, וועלכע מען רופט אקסיאָמען, און פון געוויסע בעשטימונגען. לאָמיר נעהמען אזא אויגענשיינליכע וואהרהייט אָדער אקסיאָמע, וויא, אז „דאָס גאנצע איז מעהר פון זיינעם א טהייל,“ אָדער אז „צוויי זאכען, וואָס זיינען גלייך צו א דריטע, מוזען אויך זיין גלייך איינע צו דיא אנדערע“. דאָס דארף מען ניט בעווייזען, דאָס איז זעלבסטפערשטענדליך, אָבער דיא גאנצע געאָמעטריע איז בעגרינדעט אויף עטליכע אזעלכע אקסיאָמען. איין זאץ ציהט זיך פון אן אנדערן, איין בעשטימונג פאָלגט פון אן אנדערע מיט אן אייזערנע לאָגיקע אויף דיא גרונדען פון שטרענגסטען סילאָגיזמוס אָדער דעדוקציאָן (ציהען שליסע פון אלגעמיינע בעגריפע). (*)

(*) וועגען סילאָגיזמוס און דיא מעטהאָדען פון דענקען, זעהט מיין ביאָגראפיע פון „אריסטאָטעל“, אויך ארויסגעגעבען פון דער אינטערנאציאָנאלער לייברערי פובלישינג קאָמפּאניע.

וויא באלד דיא ערשטע זאצען און בעשטימונגען זיינען נאָר ריכטיג, מוז שוין אויך זיין ריכטיג אלעס, וואָס עס פאָלגט לאָגיש דערפון. דיא אויספיהרונגען אין דער געאָמעטריע וועגען ליניעס, אָבערפלעכען און קערפּערס זיינען אונבעשטרייטבאר, זיי פאָלגען נויטוועגדיגער־ווייזע איינע פון דיא אנדערע, ווייל דיא אקסיאָמען, אויף וועלכע מען שטיצט זיך ביי דיזע אויספיהרונגען, זיינען ווירקליך אויגענשיינליך ריכטיג. ווען מען זאָל קענען געפינען אין דער אלגעמיינער בעטראכטונג וועגען דיא נאטור און דעם מענש, דאָס הייסט אייגענטליך אין דער פילאָזאָפיע, אזעלכע אקסיאָמען וויא אין דער געאָמעטריע, דאן קען מען שוין שאפען אזא פילאָזאָפישע סיסטעם, וואָס זאָל מוזען אנערקענט ווערן פון יעדען פאר א ריכטיגע און וואָס זאָל דינען אלס פונדאמענט פון אלע מענשליכע האנדלונגען.

אָט אזא פילאָזאָפישע סיסטעם האָט ספינאָזא געזוכט און דארום האָט ער געשריעבען זיין „עטיקע" (דער וואָרט שטאמט פון דעם גריכישען „עטהיקוס", וואָס בעדייטעט מאָראל; יעצט פערשטעהט מען אונטער דיזען וואָרט לעהרען איבער דיא פפליכטען, רעכטע און פיהרונגען פון מענשען) נאָך דעם מוסטער פון דער געאָמעטריע. שוין זיין בוך איבער דעקארט'ס פילאָזאָפיע, וואָס ער האָט צוזאמענגעשטעלט פאר זיינע שילער, וויא מיר ווייסען עס, האָט ער אָנגעשריעבען אין א געאָמעטרישע פאָרמע; דיא ערשטע שליסע האָבען געפאָלגט פון דיא אקסיאָמען און ערשטע בעשטימונגען, די צווייטע שליסע פון דיא ערשטע א.ז.וו. ספינאָזא איז ניט געווען דער ערשטער איינצופיהרען דיא געאָמעטרישע פאָרמע אין דעקארט'ס פילאָזאָפיע. פיעלע שילער פון דעם פראנצויזישען פילאָזאָף האָבען זיך בענוצט מיט דיזע פאָרמע, אָבער קיינער פון זיי איז ניט אוועק אזוי ווייט און גרינדליך וויא ספינאָזא, ווייל קיינער פון זיי האָט ניט געהאט אזא טיעפע דענקונגס־קראפט און אזא געניאלען קאָפּ וויא ער.

ספינאָזא האָט יעדענפאלס פעסט געגלויבט, אז איהם איז ענדליך געלונגען ניט נאָר צו שאפען א שטרענג־לאָגישע פילאָזאָפי־

שע סיסטעם, נאָר אויך אזא ריכטיגע און פונדאמענטאלע, אז אלע מוזען איהר אָננעהמען. דארום האָט ער עס אזוי לאנג און שווער געארבייט אויף זיין „עטיקע“, איהר איינצושפאנען אין א געאָמעט־רישער פאָרמע. דיזע פאָרמע איז געווען ענג פערבונדען מיט דעם אינהאלט. מיט זיין גאנצען דענקען, דען אָבוואָהל ער האָט גע־זוכט זיך צו שטיצען אויף בעוויזענע פאקטען און וויסענשאפטליכע וואהרהייטען, איז ער דאָך געווען וואָס מען רופט א מעטאפיזיקער. ער האָט זיך ניט געקענט בעפרייען אין גאנצען פון דער אלטער פילאָזאָפיע, וועלכע האָט געזוכט דיא וואהרהייט ניט אין דער אָרו־מיגער נאטור, זאָנדערן אין דעם מענשען זעלבסט, ריכטיגער: אין דעם מענשליכען דענקען.

אום דער לעזער, וואָס איז ניט בעקאנט מיט פילאָזאָפישע ווערק און האָט אויך ניט געלערנט לאָגיקע, זאָל פערשטעהן וואָס מיר מיי־נען דאָ, האלטען מיר פאר נייטיג צו זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען דעם מעטאפיזישען מעטהאָד פון דענקען, וועלכער האָט געהערשט ביז אונזער צייט און וועלכער גנב׳עט זיך נאָך יעצט דורך אין פיעלע לעהרען איבער דער נאטור, בעזאָנדערס איבער דעם מענש. דער וואָרט „מעטאפיזיק“ איז א גריכישער און בעדייטעט: זאכען וואָס זיינען אויסערהאלב דיא פיזישע וועלט, אָדער וואָס עקזיסטי־רען נאָר אין דער געדאנקען־וועלט, אין אונזער פערשטאנד. אלע אונזערע אלגעמיינע בעגריפע, וויא אונענדליכקייט, עקזיסטענץ, בעוועגונג, ענדערונג, אורזאכע, צייט, עוויגקייט, אונשטערבליכ־קייט א. ז. וו. האָט מען צוגערעכענט צו מעטאפיזיק, דאָס הייסט צו איבערנאטירליכעס. דיא פסיכאָלאָגיע (לעהרע איבער אונזער גייסט) לערנט אונז יעצט, וויא אזוי דיזע אלגעמיינע בעגריפע ענט־שטעהען און ווערן ענטוויקעלט אין אונזער מארך, נאָר דיא גריכישע פילאָזאָפען, דארונטער אויך אריסטאָטעל, און אלע זייערע נאָכ־פאָלגער אין מיטעלאלטער און אויך טהיילווייז אין דער נייער צייט האָבען דאָס בעטראכטעט פאר אינערליכע א י נ ג ע ב אָ־ר ע נ ע א י ד ע ע ן, וועלכע האָבען קיין שייכות ניט מיט דער אויסערער אָדער פיזישער וועלט.

דיא גרונדלאגען פון ריכטיגען וויסען, פון אמת'ער פילאָזאָפיע האָט מען געזוכט אין דעם מענשען'ס דענקען, אין זיין פערנונפט, אזוי וויא מען וואָלט געקענט אָבטהיילען דיא פיזישע און גייסטיגע נאטור פון מענשען. דיא פיזישע וועלט, האָט מען פילאָזאָפירט, ענדערט זיך, דיא ארומיגע זאכען נעהמען אָן פערשיעדענע פאָרמען, אונזערע חושים נארען אונז, מיר זעהען זאכען אנדערש וויא זיי זיינען אין דער ווירקליכקייט. דאָך בעגרייפען מיר, אז דיא נאטור איז אונענדליך און אייביג, אז עטוואָס עקזיסטירט דאָך אייביג, טראָץ אלע ענדערונגען, א. ז. וו. מוז דאָך עפּעס זיין אין אונז זעלבסט, וואָס פיהרט אונז צו אזעלכע אלגעמיינע בעגריפע, צו אעלכע הויכען אידעען.

אַט דיזען „עפּעס" האָט מען פערבונדען מיט גאָט. און דיא מע־טאפיזישע פילאָזאָפיע איז ענג צוזאמענגעפלאָכטען געוואָרן מיט טהעאָלאָגיע (חכמת האלהות) און איז געוואָרען דער קוואל, פון וועלכען דיא גלחים האָבען געשעפּט זייער גאנצע חכמה און אלע זייערע בעווייזען פיר דיא עקזיסטענץ פון גאָט, פון דער נשמה א. ז. וו.

אריסטאָטעל האָט געלייגט א ריכטיגען גרונדשטיין פאר אלע מעטאפיזישע פילאָזאָפען אין זיין לעהרע איבער סילאָגיזמוס, דאָס הייסט איבער דיא ארט און וויזע וויא מיר רעזאָנירען און ציהען שליסע פון אלגעמיינע אידעען און בעהויפּטונגען. אין פערלויף פון צוויי טויזענד יאָהר האָט מען נאָר אויף פערשיעדענע ארטען און מיט פערשיעדענע ווערטער איבערגעקייט זיינע אויספיהרונגען. מען האָט זיך געגריבעלט אין זיך זעלבסט, אין דיא זאָגענאנטע „איינגעבאָרענע אידעען", אין דעם אייגענעם גייסט אָדער נשמה, אום צו געפינען א פעסטען גרונד פיר שליסע איבער גאָט, נאטור און מענשען. יעדער האָט פריהער אָנגענומען א געוויסען געדאנקען אלס גרונד פון זיין לעהרע און נאכהער איז ער שוין געגאנגען וויי־טער נאָך דיא געזעצע פון לאָגיקע. דיזע ארט דענקען הייסט דער ד ע ד ו ק ט י װ ע ר מ ע ט א ד, און דיא מעטאפיזישע פילאָ־זאָפיע האָט זיך כמעט אויסשליסליך געשטיצט אויף איהם.

אָבער דיא אויסערע וועלט ווירקט דאָך אויף אונז, אויף די גייי־סטיגע וועלט. די פיזישע וועלט מיט אלע איהרע ענדערונגען עקזי־סטירט דאָך שטענדיג, די חושים מאכען אויף אונז איינדריקע, מיט וועלכע מיר מוזען זיך רעכענען ניט נאָר אין דעם פּראקטישען לע־בען, זאָנדערן אפילו אין דער העכסטער מעטאפיזישער פילאָזאָפיע. וויא שטארק א מעטאפיזיקער זאָל ניט גלויבען, אז דער אלגעמיי־נער בעגריף פון, צום ביישפּיעל, הייסקייט איז אן איינגעבאָרענער אָדער שטאמט פון אן אלוועלטליכע נשמה, פון אן עסענץ, סוב־סטאנץ, אָדער וויא מען זאָל עס ניט רופען, וועט ער דאָך מוזען צוגעבען, אז אין דער ווירקליכקייט קענען מיר נאָר דאן וויסען, אויב א בעשטימטע זאך איז הייס, ווען מיר ריהרען איהר אָן. נאָך מעהר, ווען אין דער פיזישער נאטור וואָלטען ניט געווען הייסע אָדער קאלטע זאכען, וואָלטען מיר גאָר קיין בעגריף ניט געהאט וועגען הייסקייט אָדער קאלטקייט. דיא מעטאפיזיקער האָבען אזוי ניט גע־אורטהיילט, אָבער ביי פיעלע זייערע בעטראכטונגען האָבען זיי איינגעזעהען, אז מען קומט אויך צו בעגריפע דורך דיא ווירקונגען פון דער אויסערער וועלט, דורך ערפאהרונג און פּראָבעס. דאָס הייסט מיט אנדערע ווערטער, אז מיר קומען צו געוויסע שליסע און אלגעמיינע געדאנקען דורך א רייהע פון איינצעלנע פאקטען, דורך דיא איינדריקע פון אונזערע חושים. וואָס פאר א פּראָצעס עס קומט פאָר אין אונז, ווען פון איינצעלנע איינדריקע דורך אונזערע חושים קומען מיר צו אלגעמיינע בעגריפע און אידעען, דאָס האָט מען ערשט גרינדליך נאָכגעפאָרשט אין אונזער צייט. ווען דיא וויסענ־שאפטען איבער דעם מענש האָבען געמאכט ריזיגע פּאָרטשריטע, אָבער דיא מעטאפיזיקער האָבען דאָס זעהר וועניג נאָכגעפאָרשט. יעדענפאלס האָט דיזער מעטאָד פון דענקען נאטירליך שטענדיג עקזיסטירט און מען האָט איהם אויך בענוצט אין דער פילאָזאָפיע. ער הייסט דער אנאליטישער אָדער אינדוקטיווער מעטאָד.

דיא דענקונגס־ווייזע, וועלכע פיהרט אונז פון אלגעמיינע גע־דאנקען צו איינצעלנע פעלע, הייסט דעדוקציאָן, דיא דענקונגס־וויי־זע, וועלכע פיהרט אונז פון איינצעלנע פעלע צו אלגעמיינע געדאנ־

קען, הייסט אינדוקציאָן. זיי האָבען שטענדיג עקזיסטירט צוזאמען אין דעם מענשענס גייסט און ביידע צוזאמען מאכען זיי אונז פאר דענקענדע בעשעפעניסען. אָבער זאָלאנג מענשען האָבען בעזעסען ווייניג פאקטען וועגען דיא אויסערע נאטור, זאָלאנג זיי האָבען ווייניג נאָכגעפאָרשט, געהאט ווייניג ערפאהרונג און געמאכט ווייניג פראָבעס, זיינען זיי מעהר גענייגט געווען צו ציהען שליסע פון זייערע אלגעמיינע בעגריפע, וועלכע זיינען שליסליך געווען דער רעזולטאט פון אינדוקציאָן, וויא מיר ווייסען עס יעצט. בעזאָנדערס ווען זיי האָבען געטראכט וועגען דיא נאטור, וועגען דיא אורזאכען פון דיא ערשיינונגען, וועלכע זיינען נאָך געווען פאר זיי געהיימניסע, האָבען זיי זיך אָנגעכאפט אָן אן אלגעמיינעם בעגריף אָדער איינפאך אָן אן איינבילדונג און האָבען שוין דערפון געצויגען שליסע און אויסגעארבייט מיסטישע (סתרי תורה) און מעטאפיזישע סיסטעמען. דאָס איז אין אלגעמיין געווען דיא מעטאפיזישע פילאָזאָפיע, וועלכע האָט זיך הויפטזעכליך געשטיצט אויף דעם דעדוקטיווען מעטאָד.

מיט דער צייט אָבער, ווען מען האָט מעהר געלערנט דיא נאטור און איהרע געזעצע, ווען מען האָט געקראָגען מעהר ערפאהרונג, ווען מען האָט געמאכט מעהר פראָבעס און גרינדליכע בעאָבאכטונגען און ווען מען האָט אויך איינגעזעהען, אז דיא גאנצע מעטאפיזישע פילאָזאָפיע דרעהט זיך ארום וויא אין א בעצויבערטען צירקעל און פיהרט שליסליך צו קיין נייען געדאנקען און צו קיינע ניצליכע רעזולטאטען אין פראטישען לעבען — האָט מען אלץ מעהר זיך גענומען צום אנאליטעשען מעטהאָד אויף דעם וויסענשאפטליכען וועג.

דער 17טער יאהרהונדערט איז געווען דיא איבערגאנגס-צייט פון מעטאפיזישע דעדוקציאָן צו וויסענשאפטליכע אינדוקציאָן, פון גריבלעריי אין אלטע פילאָזאָפישע ווערק און אין אלגעמיינע געדאנקען צו נאָכפאָרשונגען און פראָבעס אין דער פיזישער וועלט, פון איבערניציוּוען אלטע פילאָזאָפישע סיסטעמען צו א זאמלונג פון פאקטען פיר נייע פילאָזאָפישע סיסטעמען, פון סתרי תורה און

קבלה צו פערנונפט. אָבער דיא טיעפסטע דענקער, וועלכע האָבען הויך געשעצט דיא וויסענשאפטליכע נאָכפאָרשונגען און ענטדע־קונגען און וועלכע האָבען זיך געזוכט צו שטיצען אויף פאקטען און דעם אנאליטישען מעטהאָד אין זייערע אויספיהרונגען, האָבען זיך דאָך, וויא געזאָגט, ניט געקענט אין גאנצען אָפרייסען פון דיא אַלטע מעטאפיזישע פערדרעהעניסען און פון מיסטיציזמוס און האָבען זיך פיעל געשטיצט אויף דעם דעדוקטיווען מעטהאָד.

דיא בעסטע פאָרמע פון דעם דעדוקטיווען מעטהאָד איז דיא געאָמעטרישע, ווייל דאן זעהט מען גלייך, וויא איין זאך ציהט זיך פון דיא אנדערע, וויא מען קומט צו שליסע פון אלגעמיינע גערונ־קען און אקסיאָמען. דיזער מעטהאָד האָט דיא גרויסע מעלה, דאָס ווען נאָר דער אָנפאנג איז ריכטיג, דאָס הייסט ווען דיא ערשטע בעהויפטונגען זיינען ווירקליך אקסיאָמען, מוזען שוין דיא שליסע זיין ריכטיג, ווען מען דענקט נאָר לאָגיש. דיא פילאָזאָפישע סיס־טעם, וועלכע איז בעגרינדעט אויף זיי, האָט דאן א פעסטען פונדא־מענט.

אָבער וואו נעהמט מען אקסיאָמען פאר דיא פילאָזאָפיע אזוי וויא מען האָט עס פאר דיא געאָמעטריע? אָט דאָ הייבען זיך אָן דיא שוועריגקייטען, אָט דאָס איז דיא קלאָץ־קשיה פאר אלע מע־טאפיזישע סיסטעמען. דיא ערשיינונגען אין דער נאטור הענגען אָפּ פון פערשיעדענע אורזאכען, דער מענשליכער גייסט הענגט אָפּ פון פערשיעדענע אומשטענדען, אַלעס ארום אונז איז אזוי צוזאמענגע־פלאָכטען, איין ערשיינונג ווירקט אויף דיא אנדערע, זייערע אור־זאכען איז אזוי שווער צו בעשטימען, אז מען מוז פריהער לאנג און פאָרזיכטיג נאָכפאָרשען אנאליטיש, אום צו קענען בעשטימען מיט זיכערהייט, אויב אפילו אן אנערקענטער אלגעמיינער בעגריעף איז ווירקליך ריכטיג. דיא גאנצע צרה פון אלע מעטאפיזיקער איז גע־ווען, וואָס זיי האָבען געמאכט בעהויפטונגען, וועלכע מען האָט בע־דארפט בעווייזען, אז זיי זיינען ריכטיג, איידער מען האָט פון זיי נעצויגען שליסע. זייערע שליסע האָבען שוין דארום קיין ממשות ניט געהאט, זיי זיינען מייסטענס געווען גייסטיגע שפינגעוועבס ארום איין איינבילדונג.

אלע פילאָזאָפען, אפילו דיא יעניגע וואָס האָבען זיך געשטיצט אויף דיא גרינדליכסטע וויסענשאפטליכע נאָכפאָרשונגען און אויף דעם אינדוקטיווען מעטאָד, האָבען מעהר אָדער ווייניגער געזינדיגט אויף דעם מעטאפיזישען וועג פון אלגעמיינע בעהויפּטונגען, וועלכע זיי האָבען אָנגענומען פאר אקסיאָמען, אָבער וועלכע זיינען דאָס אין דער ווירקליכקייט גאָר ניט געווען. ספינאָזא איז ניט געווען אן אויסנאהמע אין דיזער בעציהונג. ער האָט אויך געזוכט אָנצוגעבען אזעלכע „אייביגע וואהרהייטען“, וועלכע עקזיסטירען אויסער־האלב אונז און וועלכע דריקען אויס דיא ריכטיגע עסענץ פון זאַכען. ער האָט ניט געפרעגט, אויב עס עקזיסטירען גאָר אייביגע וואהרהייטען. אין דעם האָט ער געגלויבט, ווייל ער איז נאָך גע־ווען דורכגעדרונגען מיט מעטאפיזישע געדאנקען. יעדענפאלס האָט ער ניט געזוכט פריהער צו בעווייזען, וואָס איז וואהרהייט איבער־הויפּט, אין וואָס זיא דריקט זיך אויס, וויא אזוי זיא קען זיך גאָר געפינען אויסערהאלב דעם מענש. זיינע אויספיהרונגען וועגען דעם, וואָס ער רופט סובסטאנץ און וואָס ער בעטראכט אלס גאָט אָדער, ריכטיגער, אלס געטליכקייט אין דער נאטור, זיינען פול מיט מע־טאפיזישע בעהויפּטונגען און חקירות.

א קורצער בליק אויף דיא גרונדלאגען פון זיין פילאָזאָפישע סיסטעם וועט עס דייטליך ארויסצייגען. ער פאנגט צוערשט אָן מיט דער סובסטאנץ, וועלכע ער בעטראכטעט אלס אן אונענדליכע און בעלעבטע מאטעריע, וואָס בעשטעהט פון אונענדליך־פיעלע צוזאַ־מענגעפלאָכטענע טהיילען, וועלכע ענדערן זיך שטענדיג נאָך נויט־ווענדיגע אייביגע געזעצע. דיא סובסטאנץ בלייבט אימער דיא זעלבע, וויא פיעל דיא זאכען זאָלען זיך ניט אומבייטען, אזוי וויא וואסער, אייז און דאמפּף ענטהאלטען שטענדיג דיא עסענץ פון דער וואסער־מאטעריע. דיא פאָרמען פון דער סובסטאנץ האָט ער גערופען מאָ־דוסען. דיא פאָרמען ענדערן זיך, אָבער דיא סובסטאנץ בלייבט אימער דיא זעלבע און איז אויך דיא אימער שאפענדע קראפט. אויסער איהר און איהרע מאָדוסען עקזיסטירט גאָר ניט. זיא איז דיא גאנצע וועלט, דיא שעפּפענדע און דיא געשאפענע נא־

טור אין דער זעלבער צייט. זיא איז אויך גאָט, וועל־כער איז איהר אורזאכע, איהר אינהאלט. גאָט ליגט אין יעדער זאך אזוי וויא דיא סובסטאנץ. אלע בעזונדערע זאכען זיינען נאָר ערשיינונגען, מאָדוסען פון גאָט, וועלכער איז דיא איינינקייט, אונענדליכקייט און אייביגקייט פון דער וועלט.

גאָט, דיא גאנצע נאטור און דיא סובסטאנץ זיינען איינס און דאָס זעלבע. יעדע זאך איז א טהייל פון גאָט, אזוי וויא פון דער סובסטאנץ. גאָט עקזיסטירט ניט אנדערס וויא אין זאכען און מיט זאכען צוזאמען. דיא לעהרע, אז גאָט איז דיא נאטור און אז אלע זאכען זיינען א טהייל פון גאָט, איז אייגענטליך א גאנץ אלטע. אין דער פילאָזאָפיע טראָגט זיא דעם נאָמען פאנטהעאיזמוס (אלל־גאָטהייט); אָבער קיינער האָט איהר ניט ענטוויקעלט אזוי וויט, ברייט און טיעף וויא ספינאָזא.

פון דיזע מעטאפיזישע בעהויפטונגען ציהט דער טיעפער פי־לאָזאָף א גאנצע קייט מיט שליסע, פון וועלכע פיעלע זיינען וויסענ־שאפטליך ריכטיג. דער וויכטיגסטער פון דיזע שליסע איז אז עס איז ניטאָ קיין צופעליגעס אין דער נאטור, זאָנדערן אלעס קומט פאָר נאָך אייביגע אונפערענדערליכע געזעצע. קיין זאך קען ניט זיין אנדערס וויא זיא עקזיסטירט, פאָלגליך איז זיא ניט צופעליג. אזוי וויא יעדע זאך ענטהאלט אין זיך דיא אייביגע סובסטאנץ, קען זיא אנדערס ניט זיין וויא זיא איז געשאפען. דאָס וואָס מיר רופען צופע־ליג, קומט נאָר דערפון, וואָס מיר ווייסען ניט דיא ריכטיגע אור־זאכען, וואָס מיר זיינען נאָך ניט דערגאנגען דיא נאטור־געזעצע. דאָס הייסט, מיט אנדערע ווערטער, אז עס גיבט אויך קיינע נסים.

אָבער אָבוואָהל גאָט האנדעלט נאָך אייביגע געזעצע, איז ער דאָך פריי, דען דיא ריכטיגע פרייהייט בעשטעהט אין דער מעגליכ־קייט צו האנדלען נאָך אייגענע געזעצע אָהן שום אויסערן צוואנג. דיא נאטור־געזעצע זיינען אלזאָ דיא נאטור פון גאָט. דארום לייי־קענט ער אירגענד וועלכע ציעלען אין דער נאטור, וויא אויך גוטס־קייט און שלעכטעס, אָרדנונג און אונאָרדנונג. עס עקזיסטירט נאָר אן אונענדליכע רייהע פון ערשיינונגען, וועלכע זיינען ענג פער־

בונדען מיט א קייט פון אורזאכען און פאָלגען און וועלכע ענטשטע־
הען פון איין סובסטאנץ נאָך דיא אייביגע געזעצע פון איהר
נאטור.

דיא מענשליכע בעגריפע פון ציעלען, גוטעס און שלעכטעס,
ערקלערט ספינאָזא, ענטשטעהען נאָר פון דעם, וואָס מענשען אור־
טהיילען אלעס נאָך זיך, נאָך זייער שטרעבען צו פערזענליכע נוצען.
זיי בילדען זיך איין, אז דיא נאטור האָט געשאפען גוטעס אָדער
שלעכטעס ספּעציעל פאר זיי; זיי בילדען זיך איין, אז זיי זיינען
דער צענטער פון דער וועלט, אז אימיצער זאָרגט פאר זיי און זייערע
בעקוועמליכקייטען. זיי בילדען זיך איין, אז דיא זון איז געשאפען
געוואָרן צו געבען זיי ליכט און ווארעמקייט, פלאנצען און חיות —
צו געבען זיי שפייז; וואסער — צו צושטעלען זיי א געטראנק און
פיש א. ז. וו. זיי ווייסען, אז דאָס האָבען זיי אליין ניט געמאכט,
דארום רעכענען זיי, אז אימיצער האָט דאָס פאר זיי אָנגעגרייט.
אָבער אין דער ווירקליכקייט קימערט זיך גאָר ניט דיא נאטור ווע־
גען מענשען, זיא האָט פאר זיי גאָר ניט אָנגעגרייט מעהר וויא פאר
אלע אנדערע חיות. זיא איז בלינד און האנדעלט בלינד נאָך אייביגע
געזעצע, וועלכע מענשען דארפען לערנען אויסצוגעפינען און צו
פערשטעהן.

דיא אונענדליכע סובסטאנץ האָט אויך אונענדליכע מעלות,
וועלכע ער רופט א ט ר י ב ו ט ע ן. מיר קענען נאָר בענעהמען
צוויי גרופען פון דיזע אטריבוטען, נעמליך: פיזישע און גייסטיגע
ערשיינונגען. דיא ערשטע רופט ער: אטריבוט פון רוים, דיא צוויי־
טע — אטריבוט פון דענקען.

דיזע צוויי אטריבוטען קענען ניט צוזאמענגעמישט ווערן, אָב־
גלייך זיי טרעפען זיך צוזאמען אין דעם מענשען. זיי אונטערשיידען
זיך דערמיט, וואָס פיזישע ערשיינונגען קענען מיר בענעהמען מיט
אונזערע חושים און דיא גייסטיגע מיט אונזער פערשטאנד. ווען
מיר וואָלטען ניט געהאט קיין זעלבסטערקענטניס (הכרת עצמו),
וואָלטען פאר אונז נאָר עקזיסטירט פיזישע ערשיינונגען.

ספינאָזא'ס אויספיהרונגען וועגען אטריבוטען זיינען זעהר

טיעפע און וויכטיגע. מיר קענען זיך ניט אריינלאָזען אין זיי, ניט נאָר ווייל אונזער פּלאַץ איז בעשרענקט, זאָנדערן אויך ווייל אונזער מאמע־לשון איז צו אָרים פאר אזעלכע חקירות און פילאָזאָפישע ענינים. מיר ווילען נאָר בעמערקען, אז ער איז שליסליך געקומען צו ערקלערונגען, וועלכע ווערן יעצט אנערקענט פון דער וויסענ־שאפטליכער פסיכאָלאָגיע.

דעם מענשען בעטראכטעט ער אלס א טהייל פון דער סובסטאנץ מיט איהרע אטריבוטען. ער האלט ניט, אז דיא נשמה איז עפּעס א בעזונדערע עסענץ, אז זיא עקזיסטירט אָדער קען עקזיסטירען אויסערהאלב דעם קערפּער. אלע אטריבוטען זיינען ענג פערבונדען אין דעם מענשען; דיא אָרדנונג און דיא פערבינדונג פון אידעען, ערקלערט ער, איז דיא זעלבע וויא פון זאכען. דארום קענען מיר גאָר ניט וויסען פון דער נשמה, ווען מיר ווייסען ניט פון קערפּער.

אלע זיינע אויספיהרונגען וועגען דיא מענשליכע נאטור האָט ער נאָר געמאכט, אום צו קומען צום צוועק פון זיין ווערק, נעמליך: צו צייגען דיא מענשען א וועג צום גרעסטען גענוס. דאָס איז דער ריכטיגער עטישער טהייל פון זיין „עטיקע". ער פאָרשט נאָך דיא שטרעבונגען, דיא ליידענשאפטען, דיא מעלות און חסרונות פון מענשען, אום צו געפינען א ריכטיגען אויסוועג, אז זיי זאָלען קענען לעבען אזוי גליקליך, וויא דאָס איז נאָר מעגליך. ער ערקלערט, אז ער בעטראכטעט דיא מענשליכע האנדלונגען און געפיהלען, אזוי וויא דיא פראגע וואָלט געווען וועגען געאָמעטרישע פיגורען. נאָך פיעלע זעהר גרינדליכע בעטראכטונגען וועגען אונזערע געפיהלען, בעזאָנדערס וועגען פערגניגען און אונפערגניגען, זוכט ער צו צייגען, וויא דער מענש קען זיך און דארף זיך בעהערשען, אום ניט צו בלייבען א שקלאוו פון זיינע ליידענשאפטען. אין גאנצען קען זיך א מענש ניט בעפרייען פון זיינע ליידענשאפטען. עס איז אונמעג־ליך, זאָגט ער, אז דער מענש, א טהייל פון דער נאטור, זאָל ניט פאָלגען איהרע געזעצע, אָבער עס בלייבט איהם דאָך דיא פרייהייט אויסצוקלייבען אין זיין אייגענער נאטור דיא געפיהלען, וועלכע זאָלען איהם מאכען בעסער, עהרליכער און גליקליכער. דער לעצטער שלום פון זיינע עטישע אויספיהרונגען איז, אז דער מענש דארף

האנדלען נאָך זיין פערשטאנד און אז זיין פערגניגען דארף זיין אין דער ערקענטניס (הכרה) פון וואהרהייט און אין א בעוואוסטזיין צו בלייבען צוזאמען מיט דער נאטור. פערגינפטיגע ליעבע צו גאָט, ערקלערט ער, איז דער העכסטער גענוס פון א מענש.

אזוי האָט דער גרויסער און עדעלער דענקער אליין געפיהלט. זיין העכסטער גענוס איז טאקי בעשטאנען אין זיין פילאָזאָפיע, וועלכע איז פאר איהם געווען אן ערקענטניס פון וואהרהייט. אָבער וויא פיעל ספינאָזאס גיבט עס אויף דער וועלט? וויא פיעל מענשען קענען איבערהויפט געפינען פערגניגען אין פילאָזאָפיע און זיך בע־גנוגענען מיט גייסטיגען גענוס? ספינאָזא אליין פערשטעהט גאנץ גוט, אז דיא צאָהל פון אזעלכע מענשען איז זעהר קליין, דען ער ענדיגט זיין „עטיקע" מיט דיא ווערטער:

„אויב דער וועג, וואָס פיהרט אונז צום העכסטען גענוס, שיינט אונז זעהר א שווערער, דאָך קען מען איהם געפינען. ער מוז זיין א שווערער, ווייל מען געפינט איהם אזוי זעלטען. ווען דיא רעטונג וואָלט געווען ביי יעדען אונטער דיא הענד און מען וואָלט איהר גע־קענט קריגען אָהן בעזונדערע אָנשטרענגונגען, טאָ וויא וואָלטען מיר כמעט אלע געקענט דאָס פערנאכלעסיגען? אָבער אלעס שעהנעס און גוטעס איז אזוי שווער, וויא זעלטען"

ע נ ד ע.

קאטאלאג
פון דער
אינטערנאַציאָנאַלער ביבליאָטהעק פערלאַג קאָמפּ.

		פרייז.
פיליפּ קראַנץ,	קולטור געשיכטע, 3 בענדער, 1000 זייטען, 100 בילדער, שיין געבונדען, פרייז יעדער באַנד	75 ס.
" "	דיא געשיכטע פון דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן, 3 טהיילען אין איין באַנד, שיין געבונדען	75 "
" "	יציאת מצרים, מיט איין קארטע פון מצרים	15 "
" "	אַריסטאָטעל, זיין ביאָגראפיע	10 "
" "	וואָס הייסט נאַציאָן — זיינען אידען אַ נאַציאָן?	10 "
י. גארדין,	גאָט, מענש און טייוועל, דראמע אין 4 אקטען	25 "
" "	וואָלטער, זיין ביאָגראפיע	10 "
דר. קאספע,	מעכאַניקע, נאך סיר אייזאק ניוטאָן	10 "
" "	אַסטראָנאָמיע " " "	15 "
" "	אָנפאַנג פון כעמיע	15 "

פרייז.

מ. באראנאוו, דער מענש און דיא נאטור.........10 "

ל. טאלסטאי, פּאַטריאָטיזמוס און רעגירונג, 05 "

" " דער איינציגער מיטעל...........05 "

ביידע בראָשורען איבערזעצט פון מ. ק א ט ץ.

מאקסים גארקי, ערציילונגען, איבערזעצט פון ח. אלעקסאנדראָוו.........................15 "

ח. אלעקסאנדראוו, טאָלסטאָי, זיין ביאָגראפיע 10 "

ב. פייגענבוים, רמב"ם, זיין ביאָגראפיע...............10 "

מ. וויערניק, רב סעדיה גאון, זיין ביאָגראפיע...10 "

מ. פרומקין, ר' ישראל בעל שם טוב, זיין ביאָגראפיע..............................10 "

מאררים ראזענפעלד, געזאַמעלטע ליעדער פון מאָררים ראָזענפעלד, 337 זייטען, אילוס-טרירט, שעהן געבונדען, פרייז.............. $1.00

פיליפ קראַנץ, אַמעריקאַ פאַר קאָלומבוס, א קולטורגעשיכטליכע נאכפארשונג, 169 זייטען מיט 44 צייכנונגען, שיין געבונדען, פרייז.................50 ס.

פ. וויערניק, דער ווילנער גאון, זיין ביאָגראפיע 10 "

ד. מ. הערמאלין, יצחק בער לעווינזאָהן, זיין ביאָגראפיע.. .... 15 "